

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

До захисту допустити:

Зав. кафедри

« ___ » _____ 2021 р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
«Рецепція біблійного міфу у новій і новітній
українській літературі: методичний аспект»

Студентки факультету філології
та масових комунікацій
спеціальності «Середня освіта.
Українська мова і література»
освітнього ступеня «Магістр»
Северіної Крістіни Новрузівни

Науковий керівник:
Мельничук Ірина Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української філології

Рецензент:
Пономарьова Людмила Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови та слов'янської
філології ДВНЗ «Приазовський державний
університет»

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ___ » _____ 2021 р.

Маріуполь – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЯК СПОСІБ СУЧАСНОГО ПРОЧИТАННЯ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	9
1.1. Концепція історизму у літературознавчому пошуку школярів.....	13
1.2. Діалогізм у вивченні біблійних рецепцій на уроках української літератури.....	18
Висновки до Розділу I.....	27
РОЗДІЛ II. ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО МІФУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ	29
2.1. Релігійна модель історії у поемі Івана Франка «Мойсей».....	31
2.2. Філософія любові у драматичній поемі Лесі Українки «Одержима».....	45
Висновки до Розділу II.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна епоха потребує об'єктивно-наукового осмислення історичного поступування української нації, її минулого і сучасного, а також формування соціальних та культурних моделей майбутнього. Протягом багатьох віків людство переймається відповіддю на питання стосунків Бога з людиною, які не можуть вичерпуватися лише вірою в потойбічний світ і вимагають нових форм спілкування. Свого часу М.Жулинський відзначав, що в нових умовах національного буття українська культура повинна витворити універсум цінностей та ідеалів, у якому християнська ідея, ґрунтуючись на комплексі українських національних цінностей і пріоритетів, стане стимулюючою енергією духовного осягнення людини й світу.

Ті загальнокультурні, й зокрема літературні процеси, що активно виявляють себе на теренах сучасної України, визначають як актуальне всебічне дослідження проблем духовності, а разом з нею й реінтерпретацію Святого Письма та творчого переосмислення української літератури того періоду, коли разом з потужними соціальними процесами відбувалася кардинальна зміна мистецького світовідчуття та пріоритетних моделей творчості. Сучасні дослідники відзначають той факт, що в ХХ столітті наука почала промовляти біблійною мовою і саме це «відкрило» біблійні тексти, зробило їх доступними для наукового розуміння. Отже, звернення письменників ХХ століття до християнської тематики – сюжетів, мотивів, образів – органічно вписується в тривалу традицію, що веде свій початок ще від античних часів.

Отже, з огляду на ту визначну роль, яку відіграє Святе Письмо у світовому культурному процесі, та завдяки глибоким світоглядним зрушенням, що виникли на межі тисячоліть, проблема актуальної реінтерпретації художніх текстів крізь призму християнської міфосистеми зумовлює неупереджене сприйняття творів художньої літератури. З'ясування причин появи так званих «вічних» образів та їх естетичних функцій у творах

письменників ХХ століття, а також інтерпретації їх під час викладання курсу української літератури в закладах освіти допоможе здобувачам об'єктивно оцінити культурний процес кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Мета роботи полягає у з'ясуванні специфіки художньої трансформації християнського міфу у творах Івана Франка та Лесі Українки; визначенні закономірностей рецепції ідей та образів Старого та Нового Заповіту у творчості письменників; особливості їх інтерпретації під час викладання курсу української літератури в закладах освіти.

Цій меті підпорядковано наступні **завдання**:

- проаналізувати творчість Івана Франка та Лесі Українки у визначеному темою аспекті, виділивши для поглибленого розгляду ті твори, у яких найбільш виразно виявляє себе біблійний інтертекст, дослідити практику його використання;
- дослідити поведінкові та ціннісні характеристики біблійних персонажів з урахуванням драматичних колізій у житті цивілізації ХХ ст.;
- розглянути формально-змістові чинники, що лежать в основі процесів рецепції, сюжетотворення, що знаходять своє виявлення через конкретно-історичні фактори національного буття;
- визначити специфіку їх інтерпретації в процесі викладання.

Об'єкт дослідження – поема Івана Франка «Мойсей», драматична поема Лесі Українки «Одержима».

Предмет дослідження – своєрідність інтерпретації творчої рецепції біблійних мотивів у творах Івана Франка та Лесі Українки в процесі вивчення української літератури.

У роботі використовуються описовий, герменевтичний, інтертекстуальний **методи дослідження**.

Теоретико-методологічною основою дослідження. У роботі здійснено комплексний підхід у дослідженні міфологічного аспекту авторської світомоделі: застосовано здобутки школи міфологічної критики Дж. Фрейзера – Е. Тайлора; використано вчення психоаналітичної теорії архетипів К.-Г.

Юнга; теорію «мономіфу» М.Еліаде, а також вчення його послідовників – представників чернівецької школи компаративістики А. Нямцу, В. Антофійчука, І. Зварича; розглядаючи структуру міфу, користувалися дослідженнями представників структуралістської школи: Ю. Лотмана, В. Топорова, Б. Успенського.

У магістерській роботі використано наукові дослідження, присвячені вивченню Біблії: праці С.Аверинцева, В.Антофійчука, А.Коваль, О.Меня, А.Нямцу, Л.Ушкалова тощо).

Джерельну базу дослідження з питань філософії часу та філософських концепцій історії склали праці А.Айнштайна, А.Бергсона, Ю.Молчанова, Р.Рейхенбаха, М.Гайдеггера, С.Анкерсмита, А.Гулиги, Дж.Тойнбі, К.Ясперса.

З питань теорії методики викладання української літератури було використано праці Г. Токмань, Г.Машталер, А.Лісовського, А.Ситченка.

Наукова новизна дослідження являє собою спробу системного аналізу творів Івана Франка та Лесі Українки з погляду християнських морально-ціннісних домінант і категорій. Акцентується думка, що усі образи-символи, крім метафоричного, несуть автентичне, релігійно-християнське значення і тому набувають багатовимірності, поглиблюючи і розширюючи контекст зображуваних подій і стають основою для виявлення морально-ціннісного змісту твору, який, в свою чергу, стає домінуючим фактором під час вивчення літературного процесу в освітніх закладах.

Теоретичне значення дослідження. Прочитання творів Івана Франка та Лесі Українки з позицій біблійного інтертексту збагачує художні досягнення письменників та дозволяє окреслити в процесі викладання увесь той спектр морально-етичних проблем, закладених авторами у свої твори.

Практичне значення одержаних результатів. Зібраний фактичний матеріал і одержані у процесі дослідження висновки можуть використовуватися в подальших студіях художньої спадщини письменників, а також у курсах лекцій з історії української літератури початку ХХ століття, спецкурсах, спецсемінарах, що можуть читатися у закладах вищої та середньої

освіти, під час проведення уроків з української літератури в закладах середньої освіти, спеціальних школах, гуманітарних ліцеях, гімназіях.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи висвітлено у публікаціях:

1. **Северіна К.** Релігійна модель історії у поемі Івана Франка “Мойсей”: методичний аспект. *Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «SCIENCE, INNOVATIONS AND EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS»*, 8-10 грудня 2021р., Токіо, Японія. (у друці)
2. **Северіна К.** Вивчення біблійних рецепцій на уроках української літератури. *Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції «INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE»*, 15-17 грудня 2021р. Манчестер, Великобританія. (у друці)
3. **Северіна К.** Художня трансформація християнського міфу в українській літературі початку ХХ століття: методичний аспект. *Декада студентської науки – 2022* : зб. тез доп. студ. факультету філології та масових комунікацій за результатами Декади студентської науки – 2022. Маріуполь : МДУ, 2022. (у друці)

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаної літератури (69 позицій). Робота викладена на 64 сторінках комп'ютерного тексту.

У **Вступі** аргументується актуальність обраної теми, наводяться факти, що обумовлюють практичну та теоретичну значущість дослідження.

Вирішення основних завдань дослідження, визначених їх метою, здійснено шляхом дослідження проблем, згрупованих у двох розділах.

У **Першому розділі** «*Діалогічність як спосіб сучасного прочитання творів української літератури в закладах освіти*» розглядаються основні аспекти шкільного літературознавства, місце концепції історизму у

літературознавчому пошуку учнів старшої школи, особливості вивчення на уроках української літератури Біблії та творів, в яких інтерпретуються біблійні мотиви, сюжети та образи.

У **Другому розділі** *«Художня трансформація християнського міфу в українській літературі початку ХХ століття: методичний аспект»* аналізуються твори Івана Франка та Лесі Українки з точки зору рецепції біблійного канону, зокрема йдеться про поему «Мойсей», драматичну поему «Одержима». Розглядаються формально-змістові чинники, що лежать в основі процесів рецепції, сюжетотворення, що знаходять своє виявлення через конкретно-історичні фактори національного буття, визначається специфіка їх інтерпретації в процесі викладання в закладах освіти.

У **Висновках** дається оцінка виконання поставлених завдань дослідження, зазначених у вступі, а також вказуються результати дослідження

Список використаної літератури складається з 69 найменувань.

РОЗДІЛ I

ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЯК СПОСІБ СУЧАСНОГО ПРОЧИТАННЯ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Сьогодні людство дедалі частіше звертає увагу не лише на матеріальну, а й на духовну культуру, відчуваючи її занепад, і намагається знайти щось універсальне, що гармонійно поєднувало б у собі всі елементи людського буття.

Навіть у найтрагічніші моменти історії українська література мала властивість зберігати і розвивати християнський підтекст. Навіть не став винятком період примусового тотального атеїзму. На сьогодні вітчизняне літературознавство опинилося перед проблемою аналізу цих процесів з погляду того нового ідеологічного контексту, що починає формуватися в суспільній свідомості. Відповідно, дослідження процесів сюжетотворення, соціально-ідеологічних факторів, що зумовлюють певний спосіб втілення біблійного матеріалу, є недостатнім. Крім нових методик (психоаналізу, герменевтики, культурологічного ритуально-міфологічного підходів і т. п.), літературознавство потребує багатопланового осмислення усіх тих факторів, що зумовлюють характер рецепції канону. Відповідно, власне тому сучасна література диференційовано підходить до використання християнських міфологічних структур.

Українська література у різні періоди свого розвитку прагне осмислити історію і духовність народу, виходячи з контексту світової історії, виявляючи загальні тенденції власної еволюції. Звернення української літератури до християнського сюжетно-образного матеріалу загалом співзвучне із закономірностями функціонування Біблії в зарубіжній літературі. Також треба зважати і на своєрідність національної історії, яка значним чином впливала на характер рецепції загальнокультурних зразків. Проблема ця залишається дуже складною, до неї неодноразово зверталися дослідники багатьох поколінь. Проте, слід зазначити, що значна кількість праць попередніх років причин

потребує суттєвої корекції з відомих причин, це пов'язано з тим, що проведення аналізу конкретного літературного матеріалу відбувалося переважно на застарілих ідеологічних засадах.

Проте окремі критики та літературознавці часто не враховують того факту, що до початку ХХ ст. вільне творче осмислення біблійних структур було неможливим через наявність багатовікових традицій їх втілення літературою і потужний вплив церкви на всі сфери суспільного та індивідуального буття. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. очевидною стає криза позитивізму, починає формуватися модерністської поетики, яка опонує не літературній класиці загалом і зокрема і Біблії. До того ж на рубежі століть у духовному житті завжди активізується ідеологія катастрофізму, апокаліптизм, що ґрунтуються на гранично напружених стосунках між новим світоглядом, що формується, і традицією (канonom). Тому будь-які спроби формальної класифікації літературних версій, створених на основі біблійного сюжетно-образного матеріалу, за принципом «відповідає канону – суперечить канону», бачаться недоречними і науково безперспективними. Як один з найбільш важливих моментів, досить часто ігнорованих дослідниками, слід відзначити те, що письменники, звертаючись до біблійного матеріалу, не ставлять собі за мету принизити або навіть зруйнувати канон перед собою мету. Біблійні колізії використовуються з орієнтацією на етичні, психологічні та естетичні чинники принципово нового світогляду, які постали на початку ХХ століття.

Протягом останнього часу вітчизняна літературознавча наука збагатилася новими дослідженнями, в яких проблема рецепції Біблії в українській та зарубіжній літературі розглядається із врахуванням сучасних естетичних критеріїв та світоглядних орієнтирів. Такими, зокрема, є праці М. Жулинського, А. Нямцу, І. Бетко, Л. Голомб, Л. Мороз, Л. Рудницького, Т. Салиги, В. Сулими, М. Яценка та ін., в яких дослідники розглядають питання функціонування біблійних образів та мотивів у творчості українських письменників давньої доби та сучасності, а також досліджуються закономірності й своєрідність трансформації біблійних образів та сюжетів у

світовій літературі. Характерною ознакою досліджень вищезазначених науковців є те, що в них відбувається ревізія тих поглядів щодо християнства та його сакральної книги, які поширювалися тоталітарною системою в межах атеїстичної ідеології.

Кожна культурно-історична епоха мала змогу у свій спосіб виявляти і впроваджувати зв'язок біблійного сюжетно-образного матеріалу з українською літературою, демонструвати різні форми і способи його трансформації. Принагідні міркування з цього приводу висловлювали у своїх дослідженнях Н. Алексеєнко, С. Кирилюк, Ю. Клим'юк, Б. Криса, О. Матушек, Б. Мельничук, Г. Нога, Ю. Пелешенко, Е. Соловей, М. Сулима, А. Ткаченко, Л. Ушкалов, Г. Штонь та ін.

Шкільне літературознавство у його зв'язках з наукою.

Слід зауважити, що значне місце в співпраці педагога та вихованця має посісти художня та наукова періодика: газети («Літературна Україна», «Українська мова та література»), журнали («Дивослово», «Слово і час», «Сучасність», «Дніпро», «Вітчизна», «Дзвін», «Київ», «Світо-вид», «Березіль», «Українська мова і література в школі», «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», «Урок української» та інші).

Філологічна періодика має природно увійти в коло читання молодих людей, зацікавлених вивченням української літератури. Наукові та науково-популярні статті з журналів та газет піднімуть їхню інтерпретаційну свідомість на сучасний рівень мислення. Критичні виступи письменників та науковців повинні сприяти вибору власної позиції в літературознавстві, сприятимуть новим звертанням до художнього тексту, його переосмисленню, перевірці слушності висловлених критичних тверджень.

Знайомство учнів з окремими літературно-критичними статтями і висловлюваннями, а також невеликими фрагментами літературознавчих праць є невід'ємною складовою занять. Статті критиків, наукові судження служать для школярів у змістовому, мовленнєвому й методологічному сенсі зразком

аналізу художнього тексту. Учні засвоюють обраний автором шлях прочитання твору, осмислюють образно-філософські та естетичні позиції критика; оцінки героїв; пошуки й рішення актуальних проблем, поставлених у цьому творі; прийоми поєднання в критичному тексті власне роздумів автора з цитуванням та позатекстовим матеріалом. Все це допомагає учневі створити свої уявлення про аналіз художнього твору, що вивчається, виробити свою методику спілкування з художньою та навчальною книгою.

Під час зіставлення різних трактувань тексту учні можуть приєднатися до однієї з них, умотивувавши свою позицію, знайти позитивні начала в різних варіантах, або скласти власну думку, яка відрізняється від тих, котрі містяться в запропонованих статтях. Літературознавчий аналіз, який учні проводять при поглибленому вивченні літератури, максимально наближається до інтерпретації художнього тексту, адже посилюється індивідуально-творча його складова, пов'язана передовсім з особистісним розумінням художніх образів.

Завдяки зверненню до літературної критики як до творчості учні усвідомлюють діалогічну природу художнього тексту, можливості його все нового й нового прочитання різними людьми в різні епохи – кожне нове прочитання стає новим відкриттям твору, продовжує його існування, збагачує.

Цікавим матеріалом є дискусії, які відбувалися в інтелектуальних колах нації і мали великий вплив на розвиток рідної літератури. Знайомство з дискусійними позиціями діячів культури відновлює у свідомості школяра картини духовного життя тодішнього суспільства. Варто називати причини, які спонукали автора статті до її написання – першодрук твору, прем'єра спектаклю. Особистість критика і його дружні зв'язки з письменником також важливі. Учитель допоможе осмислити жанр літературознавчої праці, стиль автора, його способи аргументації. Гімназисти мають знати не тільки жанри художньої літератури, а й жанри статті: теоретична, ювілейна, есе, полемічна. Творчість дітей, які обрали гуманітарне спрямування освіти, виходить за рамки белетристики і виявляється також у науковому пошукові.

Старшокласники самі здійснюють наукові спроби в жанрах статей різних видів.

Діалогізм відносин на уроці ускладнюється: учень веде діалог з критиком, а спільно вони ведуть діалог з художнім текстом. Критик робить діалог учня з текстом ближчим і глибшим. Юний гуманітарій прагне особистісно осмислити порушені письменником та критиком проблеми, зацікавлено шукає відповіді на них. Посилюється позитивна мотивація навчальної діяльності.

Поглиблене вивчення української літератури потребує активного застосування технічних засобів навчання. Все нагальнішою стає потреба застосування на уроці літератури комп'ютерної техніки. Її місце на заняттях з української літератури в гуманітарних навчальних закладах буде більшим, ніж на уроках у закладах загальної середньої освіти, проте все одно становитиме не більше чверті навчального часу. 15 хвилин часу шкільної пари учні із задоволенням проведуть біля комп'ютера: вони виконають тестові завдання на знання й розуміння змісту розглядуваного твору; вивчать певне теоретичне поняття; опанують навичку визначення виражального засобу мови; заповнять таблиці та накреслять схеми з теорії літератури тощо. Комп'ютер допоможе вчителю показати учням репродукції відомих живописних полотен та інший ілюстративний матеріал.

Якщо в закладі освіти українська література вивчається поглиблено, то поживається позакласна виховна робота: діти стають активними учасниками вечорів, екскурсій, читацьких конференцій та інших масових заходів, надають їм філологічної глибини та високої культури мистецького втілення.

Сучасна дослідниця-методист Г.Машталер дослідила особливості викладання української літератури в гімназії. Вона твердить, що з метою підвищення рівня знань гімназистів з української літератури необхідно процес вивчення предмету побудувати так, щоб домінантною була самостійна робота учнів, тому що саме такий вид роботи виробляє вміння й навички усного і писемного мовлення, розвиває логічне й образне мислення, уяву та пам'ять.

Г.Машталер висуває дискусійне положення: «Назріла потреба відмовитися від нав'язливих регламентацій щодо оцінки того чи іншого твору або творчої спадщини письменника. Необхідно подавати просто матеріал на певну тему, якомога більше інформації, вказувати найрізноманітніші джерела, викладати різні думки про твори і творчість» [36, с.12.]. Це твердження є, на наш погляд, суперечливим, бо за повного застосування названого принципу втрачаються розуміння академізму в науці і роль учителя як особистості, філолога з власним поглядом на явища рідного письменства. Учитель має представити різноманіття оцінок і прочитань художнього тексту, наголосити на академічній думці, репрезентованій у відповідному курсі історії вітчизняного письменства, на певному ж етапі вивчення теми (момент може вільно обиратися педагогом) треба висловити власну позицію і аргументувати її. Інакше не навчиш визначатися інших: щоб виховати особистість, слід самому бути особистістю. Друге доповнення до принципу самостійності учнів у здобутті знань сформулюємо так: взаємини з учнями мають бути настільки довірливими, шанобливими, що молодь, не вагаючись, зможе висловити свої почуття й думки, навіть якщо вони суперечать учителевим.

1.1. Концепція історизму у літературознавчому пошуку школярів

Викладання української літератури в гімназіях та ліцеях значно більше, ніж у загальноосвітній школі виходить за межі літературознавства у сферу наук, які з ним межують. Чинниками такого виходу є сама природа літератури, особливості сучасного етапу розвитку літературознавства, специфіка навчальних закладів, про які йдеться. Пошукова діяльність учнів поширюється не тільки на не висвітлені в класі літературознавчі знання, а й на інформацію з мовознавства, психології, історії, мистецтвознавства, соціології, філософії, політології, географії, яку учні мають самі розшукати, осмислити, пов'язати з конкретним художнім текстом, увівши її до свого тлумачення цього тексту. Доцільно чітко визначати: на межі з якою галуззю гуманітарного знання вестиметься дослідження. На цій zasadі класифікуємо подібні заняття відповідним чином – наприклад, урок-мистецтвознавче дослідження, урок-

психологічне дослідження, -мовознавче, -філософське, - соціологічне, - народознавче, -політологічне дослідження, маючи на увазі, що літературознавство присутнє на ньому завжди. Зупинимося на моделі заняття історичного дослідження.

Ю.Лотман відзначив своєрідність діалогу сучасного читача з творами, написаними в минулі епохи так: «Щоразу, коли ми беремо до рук книгу, написану в попередню епоху [...] ми маємо розуміти, що слова – це знаки світів. Світів, які невідворотно йдуть від нас у глибину історії» [35, с.48.] . Відомий літературознавець показав учителям російської літератури, як, наприклад, увести дітей у світ, який стоїть за «Євгеном Онегіним». Ю.Лотман висунув перед викладачами вимогу знати специфічні особливості епохи, про яку йдеться у творі. Особливо він наголосив на необхідності тлумачення «екзотичних» для наших сучасників понять . Нині маємо замислитися над тим, що є історичною екзотикою для сьгоднішніх школярів. Г.Белая ділиться спостереженням, на яке слід зважити: «Справа у тім, що я як викладач зустрічаюся з парадоксально короткою історичною пам'яттю. Сьгоднішній студент, учень зовсім уже не пам'ятає, що було до 1985 р. Для них це формальне знання»[9, с.51]. Нове покоління, для якого колоніальне становище України щось давно минуле, може замало цінувати здобуте протягом кількох десятиліть змагань і ставитися до минулого як до далекої екзотики, учитель української літератури, як і історик, навчить їх берегти здобутий суверенітет.

Так склалася історична доля української нації, а отже, і її письменства, що боротьба за державну незалежність була головною. Ця боротьба велася із загарбниками, з перевертнями-зрадниками, з ворогом-у-собі – зневірою, втратою відчуття національної окремішності та самототожності. Тому природньо, що в шкільній програмі твори на тему історичного минулого України посідають значне місце. Вітчизняні письменники наполегливо шукали і продовжують сьгодні шукати відповіді на питання: чому ми такі? Чому стільки століть корилися сусідам? Яких трагічних помилок

припускалися наші предки? Звідки черпали сили герої? Містичним духом чи екзистенційним вибором окремої особистості народ зберіг самовідчуття: я – українець? Залучимо до пошуку відповіді й учнів-гуманітаріїв.

Під час проведення уроку-історичного дослідження вчитель має гармонійно поєднати літературознавчий та історичний аспекти роботи, точніше – ввести історичний аспект до літературознавчого. Історія в галузі ліцейської та гімназійної освіти, за Л.Баткіним, вимагає оперування ніби двома оптиками. «Одна оптика – це те, як люди епохи, яка вивчається, самі дивляться на себе, як вони самі мотивували свої вчинки, як ставилися до життя, подій, у котрих брали участь. А друга оптика – це наш погляд на ті самі речі. Вона-то й надає можливість поставити той або інший фрагмент минулого, зрештою – все минуле в цілому, в інший контекст, контекст сучасності» [7, с.38]. Бахтінське розуміння часів – малого, замкненого на себе, і великого, розімкнутого назовні, у якому історія триває, – стане теоретичною основою використання двох оптик учителем літератури, який проводить урок-історичне дослідження. Тлумачачи твір з історичного погляду, учні виконують завдання:

- Пізнати факти історичного минулого.
- Зіставити наукове і художнє відображення історичних подій і осіб, їх оцінки істориком і письменником.
- Виявити мистецьку специфіку історичних образів у творі.
- По-історіософському осмислити долю нації, інтегрувавши в загальний розмисел набуті знання.
- Зрозуміти екзистенційне існування людей минулої епохи.
- Оцінити їхній громадянський вибір, внутрішньо зробивши свій власний.

Перед юним дослідником має лежати, крім художнього тексту, праця історичного характеру – це може бути історичне джерело, монографія з історії, історіографічне дослідження, історіософська стаття, науково-популярна література, енциклопедична, літературні нариси на історичну тематику, есе.

Вчителеві варто порекомендувати історичну літературу, проте не «вказувати пальцем» на місце, яке має зацікавити учня, а зберегти у ньому відчуття інтелектуальної радості від власної знахідки. Наприклад, вивчаючи «Слово о полку Ігоревім», рекомендуємо пошукати згадки про відповідну історичну подію в «Київському літописі», а розглядаючи в історичному аспекті «Чорну раду» П.Куліша – в «Літописі Самовидця». Пропонуємо такі методичні засади прочитання художнього твору шляхом здійснення історичного дослідження:

- насиченість історичною інформацією;
- моделювання епохи, відтворення її атмосфери: моральних, екзистенційних, соціально-політичних, культурних чинників;
- уявне перенесення себе в іншу епоху – вчування у світ особистості літературного героя іншої доби;
- аналіз минулих подій, які вони мали наслідки для історичного поступування народу, а також яке значення мав громадянський вибір окремих історичних осіб;
- діалог минулого із сучасністю: історичні проблеми та ситуації;
- філософські роздуми учнів та вчителя щодо історичного поступування України, її минулого, сучасності, майбутнього;
- наукова визначеність у трактуванні певних історичних подій та осіб: учитель має обрати наукову концепцію, якою керуватиметься, його мета – знайти трактування, близьке письменницькому;
- збереження мистецького аспекту прочитання твору: виявлення художньої своєрідності втілення митцем національної історії;
- виховання патріотизму, це аспект є наскрізним в процесі історичного та літературознавчого дослідження художнього твору української літератури. Методологічною основою патріотичного виховання на подібному уроці є екзистенційна ідея особистісного переживання національної приналежності як базової складової, зокрема думка філософа-екзистенціаліста М.Бердяєва: «Народ – передусім я сам, моя глибина [...]» [10, с.66];

- екзистенційне засвоєння минулого задля самобуття людини в сучасному. Ця думка ґрунтується на засадах філософії К.Ясперса, який визначає три типи звернення людини до історичного минулого, а саме: «[...] спогад просто як знання про минуле лише збирає безкінечні антикварні відомості; спогад як розуміюче споглядання відтворює картини й образи як необов'язкове протистояння; тільки спогад як 1. засвоєння створює дійсність самобуття людини в сучасному, спочатку в повазі, потім у масштабі її власного відчуття та діяльності і, нарешті, в участі у вічному бутті»[68, с. 361.] .

Знайти наукову концепцію потрактування історичної події, зображеної у творі, – інтегральне завдання для вчителя-філолога. Це обов'язкова ланка його роботи, якщо він прагне професіоналізму у всій своїй діяльності. Історія України викладається в усіх закладах вищої педагогічної освіти держави, проте вивчення історії батьківщини має тривати все життя, бо ж саме наше існування вливається в долю нації.

Оригінальна наукова концепція мислителя-історика В.Липинського допоможе учням зрозуміти глибину художнього розмислу письменника. Під час вивчення поезії Є.Маланюка нам прислужиться думка того ж В.Липинського про зустріч двох світів в Україні – європейського і азійського. Поет Празької школи болісно переживав незреалізованість в історії наміру Хмельницького, що його історик тлумачив так: «Він усе зробить для того, щоб два потоки – один із Заходу: цивілізації плуга, другий зі Сходу: оборони неподільного степу – які в бурхливій вирі українським зустрічаються, цих берегів держави української не прорвали» [33, с.128.]

Коли йдеться про минуле, продовжуємо лінію до нашого сьогодення й, уявно, далі, в майбутнє. Вводимо в рольові ігри маски історичної особи, свідка, історика і пророка. Відома особа виступить з власним кредо, свідок відтворить сувору реальність подій, художньо зображених митцем у творі; історик оповість, що сталося далі, як розказане письменником вплинуло на дальший шлях України, чи збулися його передбачення; пророк сам спробує передбачити: чи зреалізується історична мрія письменника (або його трагічне

передчуття) в майбутньому нації? У грі залишається й людина без маски – це сучасник, хлопець чи дівчина: він має визначитися, як би він вчинив на місці людини минулого і як він вчинить на своєму місці, поставши перед подібним вибором у нашому сьогодні.

Зіставлення художнього тексту з науково-історичним стає плідним для розуміння учнями історії батьківщини і для формування естетичного почуття, адже так виявлятимуться особливості природи мистецтва слова – авторська фантазія, образність вираження думки й почуття, художність мовлення та хронотопу й інші. Учням цікаво стежити за художнім часом у зіставленні з часом історичним; за психологізацією образу визначної постаті, коли письменник домислює світ особистих почуттів та думок героя; за роллю художньої деталі у відтворенні колориту епохи; за історизмами та архаїзмами у мовленні автора й персонажів тощо.

1.2. Діалогізм у вивченні біблійних рецепцій на уроках української літератури

На уроках української літератури вчитель часто звертається до Біблії. Що саме розповісти учням про Біблію порекомендував, наприклад, В.Шевчук – письменник, у творчості якого Святе Письмо активно присутнє[63, с. 7]. Книга Книг не тільки вивчається спеціально – як збірка художніх текстів різноманітних жанрів, а й щороку актуалізується в пам'яті учнів під час проведення компаративного аналізу, коли художній твір зіставляється з Біблією. До нього вдаємося і тоді, коли український твір є близький Книзі Книг, і тоді, коли він, навпаки, виразно суперечить їй. На уроках української літератури нерідко предметом вивчення стає – поруч з національним художнім словом – біблійний мотив, образ, певний завершений текст зі Старого чи Нового Заповіту. Український письменник пропонує читачеві своє розуміння вічного образу, Біблія допомагає прояснити національну літературу – учневі слід знати ці зв'язки, на їх основі складати власне розуміння тих вічних питань, які поставлено в мудрій пам'ятці культури, і визначати художньофілософські особливості присутності Біблії в іншому тексті. Наприклад, вдаємося до

зіставлень під час вивчення поезії Т.Шевченка, який використовував афористичні вирази з Біблії як епіграфи, переспівував твори різних біблійних жанрів і творив свої оригінальні тексти в їх стилістичних рамках: псалми, молитви, пророцтва, легенди, притчі. Зіставлення художнього твору з Біблією завжди наділяє мистецький текст універсальністю, надає йому філософського загальнолюдського звучання, акцентує важливість моральних цінностей, що утверджуються у творі, який вивчається.

Є в українській літературі постаті, які не можливо характеризувати поза відношенням до Біблії, передовсім це постать Григорія Сковороди. Особливістю українського філософа, педагога, поета Григорія Сковороди є те, що він втілює і інтерпретує Біблію у всіх сферах власного «Я»: у філософських трактатах, художніх творах, а також своїм життям – власне принципами, стилем, вчинками. Так, художньо-христологічною інтерпретацією можна назвати «Сад божественних пісень» Григорія Сковороди. Кожен з віршів збірки виріс із зерен Книги Книг, пісні є водночас і художньою рецепцією митця і інтерпретацією біблійного образу, зробленою мислителем, позаяк розмежувати мистецьке і філософське у цьому поетичному саду неможливо. Розглянемо в цьому ключі пісню 28-му «О тайном внутри и вичном веселія боголюбивых сердец. Из сих зерн: Веселіе сердца – живот человіку, и радование мужа – долгоденствіе; Иже аще погубит душу свою мене ради, той спасет ю. Что пользы человіку, аще пріобрящет мыр весь, отщетится же души своей?»[49, с. 71] Зробимо літературознавчий аналіз цього ліричного твору, застосувавши методи *міфологічного, хронотопічного, формального* дослідження.

Розуміння Біблії як світу символів, що своєю надтекстовістю охоплює зовнішній світ і поєднує його зі світиком людини, для Г.Сковороди стає засадою вільного, мистецького, екзистенційного привласнення низки образів, наразі винесеного в епіграф пісні 28-ої.

Показово, що філософське, розмислове, і художнє, емоційне, ідуть поряд у тексті пісні, це впливає навіть на її метричну форму. Перші три рядки

кожного катрена звучать як шумка, а от останній рядок випадає з цього народнопісенного ритму: він написаний 6-тистопним ямбом. Мистецькиемоційне ллється пісенно широко, виплескується безпосередньо із серця, а раціональне, висновкове втілюється в один завершальний рядок, підкреслено особливий, зі строгою формою і такою ж беззаперечною думкою.

Проживи хоть 300 літ, проживи хоть цілий світ,

Что тобі то помогает,

Если серце внутрь рыдает?

Когда ты невесьол, то всьо ты мертв и гол [49, с.71.]

Поет підносить настрої як цінність людського життя. М.Гайдеггер назве настрої одним з екзистенціалів існування, позаяк він виражає глибинний стан людини – поза її волю і зовнішніми впливами. Г.Сковорода обрав слова з Біблії, у яких якість життя, і в його щоденній цінності, і в ступені довголіття, і спричинюється емоційним станом індивідуума. Інтерпретуючи цю думку, поет підкреслює сердечні джерела настрою, він вдивляється у серце, душу, сердечні печери, вектор його поетичного руху передають вирази: «сам в себе», «внутрь тебе», «в нас» та подібні.

Мистецькою знахідкою сквородинівської інтерпретації є доведення істинності біблійної думки від супротивного: якщо священні автори говорили про «веселість серця», то український поет пише про існування, коли ти «невесьол», коли твоє серце ридає. У контексті теорії про три світи причиною невеселості виступає відсутність одного з них: коли відсутній світ Біблії в існуванні людини, два інших світи не мають гармонії, перебувають у суперечності між собою. Цю суперечність поет виражає в образі-оксюмороні: невесела людина є мертвою, хоча буквально це неможливо, бо смерть знімає всі настрої. Після показу мороку «невеселості-смерті» Г.Сковорода вказує вихід з нього: уведи в своє існування Боже Слово, помісти Його в найглибший шар свого «Я», той, де народжується настрої, – і тоді у відносинах світів запанує гармонія. Він підкреслює, що шлях до Божого глагола треба шукати не в Коперникових сферах, не у зовнішньому світі, а в собі: «Нужнейшее тебе

найдеши то сам в себе», третій простір є дотичним до внутрішнього простору людини, саме в серці є перехід у нього.

Г.Сковорода розгортає парадоксальну біблійну думку про смерть душі як її спасіння, винесену в епіграф. У глибинах людини є дотик не тільки до Божого світу, а й зла воля – ще один простір, який треба знищити, натомість впустивши «живий глагол». Отже, існують світи, проте існують і антисвіти – людина є місцем їх зустрічі, вона сама має обрати, який простір з'єднається з її світиком.

Пісня завершується афоризмом про те, що «нужность не трудна, что трудность не нужна». Думка інтерпретується тільки через герменевтичне коло, веселість, про яку йдеться на початку, і легкість, яка підноситься в кінці, є тотожними для цього поетичного тексту поняттями: ти не будеш страждати, незважаючи на земні турботи, у душі пануватиме веселість, труднощі долатимуться легко, якщо в тобі лунатиме Божий глас.

Г.Сковорода не тільки вчитується в рядки з Книги Книг – збагнувши їхній смисл, він грається ними, бо вони теж поезія. Ця барокова традиція втілюється в зміну ритму, заперечний паралелізм, гру словами душа і воля, кожне з яких у тексті може набувати протилежного сенсу і емоційного забарвлення, у зливу тропів і стилістичних фігур, у розгортання експресивних фантастичних картин (наприклад, «пещь ада» розкриває щелепи і поглинає усіх), у динамічну зміну контрастних зображень тощо.

Отже, інтерпретуючи Біблійні образи, поет посилює їх екзистенційність і додає власну мистецьку творчість, поетикальні засоби – зокрема ритмічні, хронотопічні, стилістичні.

На прикладі творчості Г.Сковороди доцільно навчити учнів застосовувати зіставлення з Біблією як шлях аналізу художнього твору української літератури, надалі це вміння має закріпитися. Близьким до біблійного може бути мотив сучасного твору – зіставлення з Біблією і в такому разі доцільне. Наприклад, при розгляді поезії В.Стуса порівняння з Євангелієм буде доречним і сприятиме як закладенню християнських моральних засад у

душі школярів, так і патріотичному вихованню, адже в поета мотив сходження на Голгофу заради любові до України є провідним, він поєднується з іншими біблійними: байдужості оточуючих людей, стійкості в стражданні, самотності у своєму виборі, віри.

О.Слоньовська пропонує залучати до процесу вивчення Біблії низку творів українських авторів, які особистісно прояснюють саме ті місця Книги Книг, що розглядаються в класі [48, с.15] Наприклад, на уроках тлумачення Біблії в 9- му класі, розроблених нею, звучать вірші Л.Костенко «Перш, ніж півень запіє», «Псалми», «Брейгель. Шлях на Голгофу», уривок з роману В.Мороза «Галілеянин», історичні відомості про шанобу козаків до Біблії, музичні твори М.Березовського, Д.Бортнянського, А.Веделя.

Явища інтертекстуальності в українській літературі найчастіше пов'язані саме з Біблією, тож треба добре знати її текст, щоб їх відчувати і доносити до учнів. Міфеми, міфологеми, цитати, ремінісценції, алюзії, стилізації, жанрові запозичення – щось із цього ряду зустрінемо у творчості будь-якого українського письменника. Принести на урок Біблію, покласти її поруч з «Кобзарем» чи «Дорогою болю», прочитати суголосні фрагменти з книг – прекрасний прийом, на основі якого можна будувати бесіду. Позаяк нині Біблія є в кожному домі, даємо їй дослідницькі завдання для самостійної роботи вдома. Наприклад, знайти в Біблії Давидові псалми і зіставити тексти, біблійний і Шевченковий, псалма певного номеру. Слід одночасно проводити діалог художнього тексту з історичною добою і з Біблією під час вивчення таких складних творів, як «Мойсей» І. Франка, «І ти колись боролась мов Ізраїль...» Лесі Українки, бо в них українські письменники використовують біблійні образи і легенди задля показу історичної долі своєї, української нації, знаходячи паралельні ситуації і проблеми.

Біблійно-історичні паралелі при вивченні творів українських авторів можуть доповнюватися розповіддю про значення мистецького історіософського Слова, його вплив на людину. Так, принесемо на урок «Кобзар», Біблію, статтю про Павла Гірника, який здійснив акт самоспалення

на Тарасовій горі. Зв'язок цих явищ безперечний, він буде витлумачений учнями після розповіді вчителя про кілька творів з «Кобзаря», їх біблійні джерела, сенс вчинку П.Гірника в контексті імперської політики Радянського Союзу.

Отже, чинники навчального використання Біблії при викладанні української літератури можуть бути такими:

1. Християнські цінності є аксіологічною основою твору. Це стосується переважної більшості творів, що вивчаються.

2. Біблія спеціально розглядається як збірка художніх творів різноманітних жанрів у контексті української давньої літератури.

3. Художній твір вітчизняного письменства є переспівом, художньою рецепцією біблійного тексту, що заявлено автором у назві.

4. Біблійна думка є концептом твору, що репрезентовано в епіграфі.

5. В українському творі простежується біблійний мотив – міфема.

6. У творі присутній біблійний образ, сюжет, інша структурна одиниця – міфологема.

7. Зустрічаємо в тексті твору, що вивчається, цитату з Книги Книг, ремінісценцію, біблійну алюзію.

8. Біблія впливає на національний текст своїм стилем (це поєднується з певною емоційною чи розмисловою спільністю).

9. Український автор використав біблійний жанр (що теж впливає на різні рівні структури тексту).

Визначені закономірності функціонування міфологічних біблійних структур в художніх творах, що вивчаються за шкільною програмою слід використовувати як підґрунтя для напрацювання системи спеціальних літературознавчих умінь і навичок, які необхідно сформувати у здобувачів освіти у процесі вивчення творів, що містять біблійну складову. Так, дослідниця Ю.Сидоренко, визначаючи теоретико-методологічні основи вивчення подібних творів, вважає, що в процесі їх вивчення учні повинні знати:

- визначення міфологеми як головної ознаки біблійних міфологічних структур;
- смислову наповненість універсальних міфологем-символів, які виступають обов'язковими елементами біблійних міфологічних структур у художньому творі;
- роль міфологізованої назви твору для розкриття його змісту, зокрема того, що вона виконує роль засобу розпізнання міфологізму;
- зміст, образну структуру, біблійну семантику, світоглядну спрямованість, художню роль залучених у тексти літературних творів мотивів, легенд, притч, оповідей, фрагментів міфічних текстів, які: а) виступають певними сюжетно-змістовими частинами; б) є міфологічною першоосновою, використаною письменником для розбудови сюжету, підсилення конфлікту чи створення сюжетно-композиційних елементів твору; в) мають різноманітні паралелі чи й прямі запозичення в авторському тексті (імена героїв; традиційні опозиції; просторово-часові назви);
- теоретичну інформацію про жанрові властивості творів з міфологічним складником, їх виразні риси, обумовлені міфопоетикою, зв'язок між жанром та певною міфопоетичною парадигмою;
- закономірності використання міфологічних структур у різних стилях літератури.

учні повинні вміти:

- знаходити у тексті біблійні міфологеми;
- аналізувати назву твору як ключ для розкриття закладеної в ній міфологічно-образного спрямування та осмислення авторського художнього задуму;

- розтлумачувати змістове навантаження назви з біблійною міфологічною семантикою, зокрема усі можливі її зв'язки з різними структурними елементами твору: тема, ідея, мотиви, проблематика, система образів-персонажів тощо;
- простежувати особливості використання мовних висловів з метою розбудови біблійної парадигми літературного твору;
- визначати міфопоетичну парадигму твору;
- розкривати художню роль вставних легенд, оповідей, фрагментів біблійних текстів;
- осмислювати загальну образну концепцію твору з урахуванням визначених одиниць;
- розпізнавати у творі біблійні міфологеми-символи, групувати відібрані одиниці за походженням міфоскладової;
- пояснювати проведені паралелі між символами та зображеними у тексті подіями, образами, темами, ідеями, мотивами;
- аналізувати особливості авторського використання біблійних символів для розбудови певної міфологічної парадигми у художній площині тексту;
- визначати та пояснювати міфологічну основу сюжету;
- оцінювати значення виділених одиниць з погляду підсилення конфлікту чи драматизму твору;
- групувати персонажів за їх міфологічною однотипністю;
- зіставляти традиційне та авторське використання біблійних міфологічних структур для висвітлення тематики твору;
- виділяти ключові біблійні міфологеми в межах кожного з хронотопів художнього твору;
- оцінювати роль наскрізних міфологічних елементів, що утворюють часопросторову єдність художньої картини дійсності; зіставляти

різні жанри з погляду авторської реалізації міфомислення у художній формі;

- залучати знання з міфопоетики під час стильового аналізу твору;
 - обґрунтовувати використання автором певних біблійних міфоструктур у контексті провідного стилю його творчості.
- Висновки. Текстуальний аналіз художніх творів з міфологічними структурами експліцитного типу дозволяє визначити основні закономірності функціонування біблійної міфологічної образності на різних структурних рівнях творів, що стають основою для розробки системи спеціальних умінь і навичок, які необхідно сформувати у здобувачів освіти під час вивчення творів з біблійною міфологічною образністю [46, с.54-57].

Висновки до Розділу I

Достатньо значну групу творів, що вивчаються за програмою закладів загальної середньої освіти становлять художні тексти, у яких знаходять своє вираження біблійні мотиви, сюжети та образи. Християнська міфологічна система художнього твору виявляє себе у формі міфологем, тобто образів-архетипів, біблійних мотивів та сюжетів, ідей, які генетично споріднені з Біблією або типологічно подібні до неї, а також інтерпретацій суто авторських, індивідуальних, або ж традиційних архетипів. Письменник використовує її для як засіб моделювання художньої дійсності на, філософському, символічному, проблемно-тематичному рівні. Визначення міфологічних структур та їх художньої ролі у творах, що вивчаються в межах шкільної посутньо сприятиме здійсненню комплексного аналізу матеріалу художнього твору, можливості якісно дослідити його загальну концепцію. Відповідно, їх вивчення потребує високого рівня володіння вчителем знаннями з міфології та вміннями користуватися інструментами міфологічного аналізу на уроках літератури. На сьогодні цьому питанню присвячено чимало літературознавчих праць. Дослідженню творчого спадку українських письменників крізь призму міфотворчості присвятили свої роботи О. Забужко «Notre Dame d'Ukraine:

Українка в конфлікті міфологій» (2007), «Шевченків міф України» (2006)В. Пахаренко «Незбагнений апостол: Світобачення Шевченка» (1999), Г. Грабович «Шевченко як міфотворець» (1991). Подібні літературознавчі дослідження мають стати в пригоді україністам-словесникам. У своїх методичних розробках окремих уроків, а також статтях Н. Бондаренко, Ю. Бондаренка, Г. Демчук, Г. Шевченко присутньо торкаються деяких аспектів проблеми, зокрема здійснюють інтертекстуальний та компаративний аналіз творів з наявними біблійними міфологічними структурами.

Отже, звернення до Біблії, як бачимо, необхідне часто і проводиться такими прийомами, як: наведення біблійної цитати; компаративне зіставлення двох текстів – українського автора і біблійного; дослідження явища інтертекстуальності; тлумачення назви та епіграфа; параболізація ідейнотематичної основи; пояснення особистісної (письменницької, читацької) рецепції біблійного вислову або образу; тлумачення художнього явища і в порівнянні з Біблією, і водночас у певному контексті – історичному, літературному, загальномистецькому тощо. При вивченні Біблії використовуємо твори українських письменників, які містять їхнє розуміння Книги Книг, – таким чином вчимо учнів знаходити своє особисте тлумачення біблійних текстів. До вивчення національної літератури залучаємо біблійні мотиви, образи, жанрові форми тощо: вони прояснять смислову глибочінь художнього тексту, вияскравлять мистецьку майстерність письменника і продовження ним світової християнської традиції.

У цілому викладання української літератури в навчальних закладах гуманітарного типу вимагає більш глибоких знань, які даються вихованцям, та активнішої участі самих дітей у їх одержанні. Учитель послідовно реалізує принцип науковості, вводячи учнів у світ сучасних концепцій, урізноманітнює методичні прийоми роботи, віддаючи перевагу дослідницьким, готує майбутню інтелектуальну еліту нації, виховуючи духовно багатих, патріотичних та гуманітарно мислячих молодих людей.

РОЗДІЛ II

ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО МІФУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Зацікавлення Біблією як історичним документом християнської релігії започаткували археологічні дослідження першої половини ХІХ століття, проведені у Євфратській долині, де було розкопано руїни вавилонських міст, назви яких згадуються у Священній книзі. Більш того, археологічні знахідки підтвердили давню всесвітню катастрофу – потоп. Ці та інші свідчення, а особливо рукописи, знайдені в районі Мертвого моря, значну частину яких становили книги Старого заповіту, переконали вчених, що ряд книг біблії є справжніми історичними джерелами і що вони цілком підпадають насамперед порівняльно-історичним та літературознавчим дослідженням. Протягом ХІХ століття науковці отримали можливість впевнитися у достовірності текстів Біблії як історичного джерела, що спричинилося до справжнього буму зацікавлення Вічною Книгою. Це відобразилося у європейській художній та науковій літературі, особливо після голосного успіху у читачів книги Ернеста Ренана «Життя Ісуса» (1863). Образ Ісуса Христа, як і інші Євангельські теми висвітлюють Гюстав Флобер, Оскар Уайльд, Анатоль Франс, Генріх Сінькевич, Альбер Швейцер та інші відомі митці Західної Європи.

Іван Франко першим серед українських мислителів зробив спробу дати читачеві ґрунтовну наукову працю «Сучасні дослідження над Святим Письмом» (1908), де намагався розкрити суть наукових досліджень над Біблією, що мало запобігти проявам релігійного фанатизму чи містицизму в широких масах. Принагідно зауважити, що українською мовою повний переклад Біблії опублікований у Відні 1903 року зусиллями Івана Пулюя та Пантелеймона Куліша. Отже, маючи український текст Святого Письма і враховуючи розмах і та глибину наукових зацікавлень книгою в широких колах інтелігенції, І.Франко своїм дослідженням намагався дати широким народним масам усю

суму знань про Біблію, яку на той час мала світова біблійна ексегетика й історична наука.

Наукове дослідження й популяризація Біблії як джерела історико-культурних знань поєднуються у І.Франка з визнанням цієї книги як джерела ідей і образів його власної творчості. Мислитель визнає: «Біблію можна теж вважати збіркою міфів, легенд і психологічних мотивів, які в самій Біблії опрацьовані в такий чи інший спосіб, зате сьогодні можуть бути опрацьовані зовсім інакше, відповідно до наших поглядів на світ і людську природу»[57, с.264].

Саме так, відповідно до тогочасних світоглядних уявлень і суспільно-політичних проблем – прочитує й трактує біблійні оповіді та біблійних персонажів Іван Франко. Найпривабливішими для нього виявилися біблійний Мойсей, Каїн, Пілат, Ісус Христос, Богородиця, а також уже згаданий сюжет про створення світу. Христос в уяві Франка-поета переважно постає у терновому вінку, обтяжений важким хрестом, під яким знемагає і випиває отруйну чашу. Цей образ зливається з ліричним «Я», оскільки жертва Ісуса Христа, його трагедія і страждання, якнайповніше суголосні тривожному світобаченню Франка, гірким обставинам як його особистого, так і суспільного життя. З долею і роллю Христа в житті людей у поезіях Франка асоціюється не тільки особиста доля, а й доля і роль кожного поета, як свідчить відомий вірш «Якби ти знав, як багато важить слово». Образ Христа, глашатая правди і заступника покритих розгортається і в поемі «Іван Вишенський», де Ісус постає як втілення самопожертви.

Біблійні образи використовуються Франком-митцем і філософом з метою подати людині приклад або вірного служіння справі (Ісус Христос), або покарання за завдані кривди (Пілат, Каїн), або месіанства (Мойсей). «Легенда про Пілата» змальовує низку нещасть, які лавиною навалюються на прокуратора, що прирік на смерть Ісуса Христа. Бог «поклав клемо на грудь Пілата, життя, смерть, тіло й дух його прокляв», адже після смерті його тіло не приймає ні земля, ні вода, ні вогонь. Неправедні діла жорстоко караються –

такий висновок напрошується із цього сюжету поеми «Смерть Каїна» (1889). «Своє відкриття, що смерть перемагається любов'ю, Каїн несе людям, як свій найбільший скарб...Історією Каїна Франко показав, як нелегко людству вибиватися із темряви й духовної безпросвітності, як тяжко самотнім провидцям, яким пощастило пізнати істину, донести її до широкого загалу, до всього народу, як нелегко спрямувати народ на дорогу порятунку і щастя» [51, с.241-242].

2.1. Релігійна модель історії у поемі Івана Франка «Мойсей»

Кожен дослідник, виробляючи моделі вивчення художніх творів, зазвичай акцентує увагу на образі тієї епохи, яка змальовується у творі. Але часто учитель стикається з проблемою відсутності теретичних напрацювань з цього питання. Що, в свою чергу, призводить до того, що процес формування в учнів історичної свідомості на уроках літератури відбувається нецілеспрямовано, стихійно, а сама мета залишається розмитою і неконкретизованою. Найчастіше словесник вдається до ілюстративного підходу, тоді текст ніби унаочнює ту чи іншу добу або історичну особу. Це, безперечно, є неправильним, оскільки не врахованою залишається авторська позиція щодо оцінки фактів минулого. Так, література знає багато творів, у яких зображено Богдана Хмельницького, Івана Мазепу, Марусю Чурай та ін. і в кожному окремому творі їх образи постають як наділені певними рисами, поява яких зумовлена світоглядом автора, ідеологічними або кон'юнктурними чинниками. Так, постать Івана Мазепи зображується і героїчно, і в деяких творах – як зрадника. Образ Марусі Чурай потрактовується і як образ талановитої дівчини-співця, і як вбивці-отруйниці. Тому, на нашу думку, насамперед дослідження потребує не власне історична правда, а та картина світу, яку нам подає автор згідно з своїм світобаченням і світовідчуттям.

Вивчення і дослідження концепцій, ідей, моделей, що створювалися письменниками, способів їх втілення сприятиме, на наш погляд, розвитку художньо-історичного мислення школярів. Тому особливою бачиться роль уроків української літератури, оскільки саме тут школярі стикаються із

зразками історіософії, а саме з цілісною, системною побудовою дійсності у часопросторах минулого, теперішнього і майбутнього. Важливе місце серед таких текстів, обов'язкових, на нашу думку, до прочитання є твори Івана Франка, чий внесок у розвиток філософії історії не викликає жодних заперечень. Саме його поема «Мойсей» зможе ефективно реалізувати роботу тих напрямків, що будитимуть і активізуватимуть історичне мислення школярів і допоможуть розкрити світобачення і світовідчуття письменника і мислителя. Щоб здійснити це – пропонується використовувати універсальні запитання, які стануть в нагоді і в процесі аналізу інших творів подібного характеру.

1. *Якою є письменницька модель трансформації історії?* Як відомо, наявні три типи сприйняття історії: філософський, міфологічний, релігійний, кожен з яких має свої засадничі принципи. Як засвідчує художньо переосмислений письменником біблійний міф про вихід єврейського народу з єгипетського рабства, Іван Франко обирає для втілення свого задуму саме релігійний тип, за допомогою якого намагається виявити закономірності української та світової історії, дати відповіді на важливі буттєві питання.

Поема «Мойсей» демонструє наявні в основі релігійної моделі християнські світоглядні уявлення, стверджуючи зокрема принцип теоцентризму, тобто Богоцентричності всесвіту. Згідно з цими уявленнями історія не є спонтанним і самоплинним процесом, вона має автора, що проєктує наперед хід подій, закладає вищу доцільність у подієвий плін. І в християнстві, як в релігійній системі, у творі таким автором є Єгова – власне Бог. Відповідно і весь історичний шлях людства бачиться шляхом до Бога, шляхом, який веде до мети, що уособлює певний задум Творця. Ця дорога є водночас і «переживанням святого», і «зустріччю індивіда з Богом», і «життям у спілкуванні з ним».

Для реалізації релігійної моделі письменник вдається до творення дворівневої структури світу, в якій Вищий рівень втілено в образі Єгови як першофеномену історії, її небесному рушію. Нижчий рівень являє собою

практичне втілення задуму Творця, тобто події на шляху з Єгипту до Палестини – власне земна історія. Зв'язок між цими рівнями втілюють пророки (тут – Мойсей) та сакральні символи (ковчег з наказами Єгови та намет Заповіту), через них Боже одкровення передається людям. Так розгортається релігійне бачення подій, відповідно до якого, за висловом Івана Бойченка «в небесній історії, в глибинах внутрішнього життя духу закладається наперед та історія, яка розкривається і розгортається в земному житті, в земній долі людини, в земній історичній долі людства, в тому, що ми називаємо земною історією» [13, с.43]. Таким чином стосунки людини і Бога гармонізуються, виформовується дійсність, ідеальна з точки зору вірянина. Плину історії не відомі перешкоди, він наділений софійністю, тобто виформовується «як результат... опредмечення... божественної світової думки» [13, с. 59].

Проте така схема не завжди узгоджується з національними, та й зі світовими реаліями: часто історичні події набувають бурхливого, конфліктного характеру, у відповідності з яким знаходиться такий релігійний персонаж, як Сатана, тобто у поемі це Азазель, «темний демон пустелі», який вважається «головним противником Бога...; Він намагається знищити Боже діло в серці й житті» [29, с.323.] народів. Відповідно «... історичний процес постає... ареною боротьби надприродних сил за людину та її душу» [13, с.66.], що і ілюструє драма Мойсея і гебрейського народу, зображена у поемі І.Франка.

2. *Що означає поняття історичного та неісторичного народу?*
 Стародавня історія зберегла у своїх анналах згадки про численні народи та племена, про які наразі на сучасному етапі важко сказати щось конкретне, оскільки вони, не залишивши по собі яскравого сліду, щезли у сутінках віків. Інші ж народи зробили вагомий внесок у розвиток людської цивілізації, мали розвинену суспільно-політичну структуру тощо. Таким чином, на простих прикладах можемо спостерігати слухність поділу народів на історичні та неісторичні. Критерії цього поділу – здатність до державотворення, високий рівень культури, освіти, науки як ознаки історичності – були напрацьовані

багатьма філософами й культурологами, серед яких Г.Гегель, К. Ясперс, А.Тойнбі та ін.

Своє бачення питання історичності/неісторичності того чи іншого народу Іван Франко розгортає вже у пролозі до поеми, звертаючи увагу на динамічність та цілеспрямованість історичних народів, яких він порівнює з «бистроїзними поїздами». Такі народи відрізняє наявність енергії руху, визначеність його вектору, також наявність провідників, що розуміють мету, якої треба досягнути народу. Вагоме значення також має здатність забезпечити собі життєвий простір, утвердити політичну волю, тобто стати на власній землі «хазяїном домовитим».

Але вищим виявом ознаки історичності народу є його здатність до акту творчості, тобто створення оригінальних форм духовного та культурного життя, міцних суспільно-політичних систем, усього того, що увійде до скарбниці людства, бо, на думку К.Ясперса «все те, що повторюється, що... може бути заміненим..., що розглядається як прояв загального, все це ще не можна вважати історією. Для того, щоб бути історичним, індивідуум повинен бути одиничним... єдиним» [69, с.249.] відповідно, тільки подібна духовна неповторність робить можливим певному народу засяяти «огнистим видом» «у народів вольнім колі». Ці епітети на позначення процесів горіння та випромінювання, яскравості, як раз і підкреслюють ту наявність внутрішнього світла, яким наділений історичний народ, його неординарність, здатність вести за собою тощо.

У власне поемі поняття історичності певного народу поглиблюється автором, воно виступає як пов'язане з уявленням про хід історичних подій, як творчий акт, що здійснюється Богом і народами, один з яких наділений творчими силами, провідний. Історичність тлумачиться як богообраність певного народу, якого Творець призначає посередником між собою та людством, таким, що втілюватиме його волю на землі. У поемі така наближеність до Творця наділяє обраний народ унікальною гуманістичною роллю – іменуватися «королем», «царем світу», з метою звільнити інших від

зла, нести тепло і світло. Подібне тлумачення прочитується у низці епізодів, де народ-обранець постає як «син і слуга Господевої волі», «світло у тьмі», «скарбник» Божого «слова», Єгова робить його «сіллю землі», своїм «послом», «всього людства багаттям». Гебреї, підключені Богом до здійснення світового розвитку, стають у його руках «стрілою», націленою і пущеною в ціль згідно з вищим задумом, що робить їхню історичну роль неповторною. Тоді й активізуються «творчі особистості, котрі ведуть за собою послідовників», а саме люди, що «прокладають шлях у майбутнє» [53, с. 60.], яким, безперечно, постає й Мойсей.

У розділах V та VI мотив богообраності як найвищого вияву історичності народу втілюється у змісті та тлумаченні легенди про дерева, що обирали собі короля. Богообраність як найвищий вияв історичності особливо виразно підкреслено. Тут обраність не пов'язується автором з військовим, політичним, культурним або ж науковим потенціалом певного народу. Зна перший погляд парадоксально він пов'язує її з нужденністю та упослідженістю, оскільки саме страждання гартують дух, стимулюють внутрішнє зпростання народу, готуючи його до виконання покликання:

Так і вибраний Богом народ
 Між народами вбогий,
 Де пишнота і честь, там йому
 Зависокі пороги.

Між премудрими він не мудрець,
 У війні не войовник,
 У батьківщині він гість
 І всесвітній кочовник.

Та поклав йому в душу свій скарб
 Серцевідець Єгова,
 Щоб він був мов світило у тьмі,
 Мов скарбник його слова. [59, с. 538]

Однак страждання – проміжний етап. У майбутньому гебреїв чекає підйом, про що свідчить фінал поеми.

Художній образ неісторичного народу подається автором через лексичні засоби із семантикою гниття, інертності, дезорієнтованості, нереалізованості, через метафоричні образи гною, паралітика, ледачого кочовиська, тягла чужих поїздів, здичавілого коня, що летить у безодню. Так Франко позначає народ, який є шлаком історії, бо не бачить сенсу свого існування, такий народ стає деморалізованою силою, що знаходиться у вічній стагнації і щезає, не полишивши по собі й сліду.

Таку психологію неісторичного народу втілено в образах Авірона й Датана, а також гебрейського народу, коли вони віддають перевагу матеріальним цінностям і не хочуть далі йти за Мойсеєм:

Ті слова про обіцяний край
Для їх слуху – се казка;
М'ясо стад їх, і масло, і сир –
Се найвищя ласка.

...На пророцькі слова їх одвіт:

«Наші кози голодні!»

І на поклик його у похід:

«Наші коні не куті!».

На обіцянки слави й побід:

«Там войовники люті». [59, с. 529]

Матеріальні потреби, втілені у культах язичницьких Ваала та Астарти, перемагають, народ відмовляється від своєї обраності і поєладної на нього місії, піддає існування замислу Єгови сумніву. Гальмується історія, зависає у вакуумі примітивного кочового життя євреїв, бо позбавляється духовної мети, поступово підступають темні демонічні сили і зростає ворожість до Творця.

З цим моментом співпадає поява у творі Азазеля. Так, якщо потрактовувати образи Азазеля та Єгови як іпостасі Мойсеєвої душі, «її двоголосся,... два варіанти самоінтерпретації пророком себе як людини

можливої», то можна дійти висновку, концепт історичності/неісторичності закладений наразі в кожен конкретну особистість, і, відповідно, у кожен народ. «В залежності від того, який рівень обрано: «духовний ... небесний чи тілесний, раціональний, земний, – можемо говорити про смисл і абсурдність» [25, с.111-112.] власне усього історичного буття.

3. Вирішення проблеми сенсу та мети історії, доцільності подій, що відбуваються.

Проблема сенсу історії включає у себе такі питання, як: чи є в ній сенс взагалі, хто його, цей сенс, встановлює, з якою метою твориться історія. Найбільш об'єктивною з цього приводу нам видається думка К.Поппера, що стверджував: «Хоча історія не має мети, ми можемо нав'язати їй власні цілі, й хоча вона не має смислу, ми можемо надати їй смисл» [44, с. 320.].

Відповідно, тільки творець історії і визначає власне її сенс, тобто, якщо підходити з різних світоглядних позицій – це може бути людина або Бог. І той і інший варіанти виявляються продуктивними: Франко у творі коригує плин суспільних процесів за допомогою образів Мойсея та Єгови; а виходячи з релігійно-історичної концепції твору – саме Бог, і тільки він є автором історичного плину, історичного сенсу. Ця роль метафорично передається письменником через образи стільця-лучника, що стріляє в ціль, пекаря, що пече хліб, володаря, що посилює посольство – так зіставляються Творець і людина, яка уявляє шляхи досягнення результату та чітко бачить кінцеву мету своєї діяльності. Так історія постає як чітка програма, що має реалізацію у часі і просторі – своєрідна «книгою Божої волі». Відповідно і низка подій постає як взаємопов'язана, і як така, що має доцільність: рабство у Єгипті, неопалима купина і наказ Мойсееві на горі, блукання гебреїв пустелею, бунт проти Мойсея, спокушування його Азазелем та смерть у пустелі тощо. Усі ці епізоди – етапні, історія гебрейського народу рухається до розв'язки, Єгова скеровує хід подій відповідно до задуму, маючи чітке уявлення про кінцевий результат. Таким чином ми маємо власне творчий акт, здійснений Єговою, підпорядкований вищій сутності історії, яку він же і визначає сам.

Авторське розуміння впливає із художньої логіки поеми, тобто І.Франко намагається донести до читача думку, що сенс історії у тому полягає, щоб пройшовши усі випробування на своєму шляху, народ подолав психологію раба, здобув визначальний статус на світовій арені: «із номадів лінивих» створити «люди героїв», із «рабів» «обраний Богом народ». [69, с.258.]. Як свідчить письменник, чим більше духовного є в людині, народі, тим, відповідно, більше й історичного. Історичним може бути тільки духовний народ. Єгова проводить євреїв шляхом з Єгипту до Палестини, шляхом духовного зростання, робить їх історичним народом. Цей шлях пролягає не тільки у часі й просторі, а, радше, є дорогою з внутрішнього рабства до злету духу, що дає шанс увійти в історію. .

Така Франкова версія знаходить своє місце серед ідей мислителів, які пояснюють сенс історії з точки зору вдосконалення людства: «Суспільна історія не має в кінцевому підсумку іншого сенсу, крім розвитку «сутнісних сил» самих людських індивідів»[6, с. 93.]. головною духовною одиницею для автора є й залишається народ, роль історії полягає в тому, щоб збільшити питому вагу духовності до визначених творцем меж, зростити пасіонарність нації, тобто «здатність і прагнення змінювати оточення» [22, с.312.], здатність утверджувати себе, долаючи інерцію.

Цю думку Франко втілює у творі, показуючи антитетичність поколінь єврейського народу – батьків та дітей: старше покоління постає як сонне й ліниве, а молоде – як активне, й сповнене творчих потенцій, тобто поневіряння у пустелі крок за кроком дає певний визначений результат. Відповідно і Мойсей, і Єгова не раз стверджують, що всі випробування обґрунтовані з точки зору формування морального зростання євреїв:

Тут на полі скупім і худім
 Наче терен на ріни,
 Виростаєте ціпкі і тверді
 До великої зміни. [59, с.568]

Таким чином пояснюються основні етапи історії гебрейського народу. Складний шлях пустелею є школою загартування духу, п процесі якого потрібно подолати в собі сите рабство. Виправданою також бачиться мовчанка Єгови, що спостерігає за ваганнями і роздумами Мойсея, оскільки власне тільки свобода вибору може дати необхідну для внутрішнього зростання боротьбу пристрастей, напругу тощо. Проте наявна історична необхідність й у позиції Азазаеля, хоч її й складніше зрозуміти: він ч- частина сили самого Єгови, а отже, його дії – частина замислу творця. Як твердить А.Тойнбі: «Втручаючись у Боже творіння, диявол не здатний зашкодити Божому промислу, і в кінцевому підсумку він тільки йому послужить, і Бог завжди залишається хазяїном становища» [53, с.75.] .

Такий принцип розвитку історії, інспірований протистоянням Бога і сатани, А.Тойнбі означає як «виклик-відгук». Він полягає у тому, що рух історичного шляху народів є подоланням-відповіддю певних сформованих важких умов, як то: недружнього природного середовища, соціальних протистоянь у суспільстві і под., які сприймаються як виклик. Релігія такий принцип втілює як протиборотство вищих сил, коли сатана кидає виклик Божим замислам, а той, у свою чергу, робить якісний стрибок у здійсненні свого задуму.

У поемі принцип «виклик-відгук» реалізується автором в епізоді, коли Мойсея, що опинився у вигнанні, опановують вагання і з'являється Азазаель зі спробою дискредитувати Божественний задум, його ідею історії. Перед пророком розгортаються трагічні перспективи перебування гебреїв на палестинських землях: боротьба, поневолення, рабство, поневір'яння, ненависть (розділи XVI-XVII). Азазель намагається посіяти зневіру і страх перед майбутнім, демон стверджує, що сам Єгова не може вплинути на хід подій і людство наосліп (як мисливець Оріон) рухається, ставлячи непомірні цілі, наражаючись на біду та небезпеку. Таким чином він намагається знизити ступінь пасіонарності пророка. І в момент зневіри Мойсея з'являється Бог, і

виходить з цього поєдинку переможцем: гебреї перероджуються, тобто мети досягнуто – відкривається шлях до нових духовних цілей:

І підуть вони в безвість віків,
 Повні туги і жаху,
 Простувать в ході духові шлях
 І вмирати на шляху. [59, с.572]

4. Як змальовано у творі земних персонажів Божественної історії?

Події, що відбуваються у площині земної історії позначені значно більшим драматизмом, оскільки для самих гебреїв їхнє майбутнє залишається оповитим темрявою. Тому обов'язковою є поява того, хто виконуватиме небесне веління, нахненно стане провідником на цьому шляху до мети, ламаючи інерцію рабського буття.

Якщо з матеріалістичної точки зору пасіонарність є явищем генетичного походження і є особистості, наділені нею від природи, то релігійна версія вважає пасіонарність результатом спілкування людини з Богом, за звичай через сни та видіння. Так точкою перетину земної і небесної історії стає зустріч Зустріч Мойсея і Єгови, який з'явився у вогняному кущі, що горів та не згоряв. Результатом стає «народження» героя з «посвятою себе... меті, що переслідує... протягом усього життя» [22, с.322.], у нього «цей імпульс сильніший, чим інстинкт самозбереження» [22, с.333.].

Активна позиція Мойсея, яка спрямована на зміни, протистоїть пасивності решти гебрейського народу. Це пасіонарій, авторитарний лідер месіанського типу, який вірить у свою визначальну місію земного шляху, присвячує справ всього себе до кінця, зрікається особистих інтересів:

Все, що мав у житті, він віддав
 Для одної ідеї,
 І горів, і яснів, і страждав,
 І трудився для неї [59, с. 528]

Зображений Івано Франком пророк випромінює внутрішнє горіння, і його логіка суджень, і уся поведінка позначені пасіонарністю, він є

одержимою натурою, саме такою, як потрібно для виконання призначення Божого. Його очі – «мов дві блискавки в хмарі», а слово здатне потрясти «трон предвічний Єгови», зруйнувати скелі, зрушити «земляні основи». Така гіперболізація сили героя є психологічно – часто пасіонарна особистість вважає себе такою, що наділена надприродними можливостями, здатністю здійснити те, що нікому не під силу. Мойсей поінформований про плани Єгови, перебуваючи у вищих сферах, він яскраво уявляє все те, що не можуть усвідомити інші, вириваючись за обмежений ситуаційний простір:

Лиш один з-поміж сеї юрби

У шатрі не дримає

І на крилах думок і журби

Поза гори літає. [59, с. 528]

Мойсея робить несхитним його відчуття обраності й Божого покровительства, він бачить своє місце понад загалом, на чолі народу в ролі провідника, того, хто мобілізує народ до звершень, а релігійна мотивація зміцнює внутрішню впевненість героя. Пасіонарність характеру Мойсея робить його здатним і на спалахи-пориви, і тривале невтомне служіння меті.

Так, усвідомлена вищість пророка має у творі два рівні втілення: він відчуває себе і представником народу, обраного Богом, такого, що має перспективу посісти визначальне місце серед інших народів, і водночас, усвідомлює свій провідний статус серед євреїв. Мойсей бачить себе як уособлення єврейської психологічної сутності, кристалізатора національної ідеї, усього, чим божественне провидіння наділило його народ: «Я душа їх душі» – так визначає він свою сутність. Подібний тип належить, на думку Б.Кухти, до лідерів з «підвищеною чутливістю щодо сприймання колективного несвідомого» [31, с.45.]. Релігійно-духовний досвід Мойсея являє собою неусвідомлений до кінця євреями їх психічний стан, їх творчі сили. І тому влада Мойсея набуває не політичного, а, радше, магічного характеру, що особливо яскраво видно в епізоді, коли євреї дізнаються про смерть свого провідника:

Ні, нема!
 І було те «нема»,
 Мов жах смерті холодний,
 Чули всі: щезло те, без чого

Жить ніхто з них не годний.

Те, незрима, несхопне, що все
 Поміж ними горіло,
 Що давало їм смисл життєвий,
 Просвітляло і гріло [59, с.570-571]

Відповідно в процесі прийняття важливих рішень пророк спирається «на свій внутрішній голос, який може значно відрізнитися від думок, яких дотримується більшість»[31, с. 30.]. Мойсей пройнятий вірою у власне Божественне призначення, звиряти ціль і мету готовий тільки із задумами самого Єгови – все це є проявами того самого релігійного авторитаризму. Ця авторитарність високого порядку спонукає його приносити в жертву і себе і інших заради високої мети, до народу він ставиться як до тих, з ким можна робити все, що вважає за потрібне, нівелюючи приватні інтереси звичайних людей, якщо вони, за його уявленням, гальмують процеси просування до мети. Тут тяжка доля і поневіряння гебреїв мисляться ним як позитивний процес, як творчий акт вдосконалення, який має відбутися будь-що, ламаючи їх протидію вимушеним блуканням у пустелі, пророк ніби вирізьблює для Єгови той самий, гідний стати його обранцем, народ. Страшить Мойсея тільки одне, він боїться помилитися у визначенні Божественної мети, тобто, власне, сенсу історії, і тому так часто апелює до Бога. І саме вперта мовчанка Єгови ламає його, того, кого не зломали ні бунт власного народу, ні вигнання. Пасіонарія здатна зруйнувати тільки одна катастрофа – це крах мети. Того, заради чого він віддав більшу частину свого життя, заради чого жертвував усім, заради

чого підняв до походу свій люд, вирвавши його з закорінених місць. Але, попри всю парадоксальність, саме таким він і потрібен Єгови:

Маловіре, ще ти не почавсь
 В материнській утробі,
 А я кожен твій віддих злічив,
 Кожен волос на тобі. [59, с.568]

Смерть Мойсея стає стресом для гебреїв, і, як наслідок цього, відбувається раптове переродження байдужих кочівників у динамічні, активну силу, що, в свою чергу, робить динамічним і сам плин історичного процесу. Окрім того, смерть пророка має у Єгови і виховну мету – вона постає як покарання за зневіру. Історії відомі подібні випадки, коли саме смерть не надто шанованого за життя провідника збільшувала пасіонарність спільноти, провокувала появу послідовників, посилювала подальшу боротьбу. Так само і в поемі бачимо, як відбувається активізація, «підтягування інертної більшості до рівня активної меншості», «на авансцену історії виходять нові провідники і беруть командування маршем на себе», триває процес втілювання божественної логіки історії

5. *Чому саме така модель історії втілюється письменником?* Творчий задум поета зупинився на ідеалістичному потрактуванні історії, що само по собі може видатися парадоксальним з огляду на те, що Франко у своїх філософських пошуках перебував на матеріалістичних позиціях. Пояснити це можна тільки тим, що мета письменника лежала у площині, що значно виходила за його власні світоглядні позиції.

За свідченням Оксани Забужко, Франко був перейнятий страхом неготовності українців, коли прийде слушний момент – момент падіння абсолютистських монархій Російської та Австро-Угорської імперій – скористатися цим моментом: «Франко ясно здавав собі справу з переходового характеру своєї епохи. Він передбачав, що зміни, котрі визрівають у надрах старих імперій, будуть глобальними і що подальша доля України цілком залежатиме від того, наскільки вона сама... виявиться дозрілою, дорослою... до

самовладного й самодіяльного історичного життя» [24, с.60-61]. Інакше - перспектива бути витісненим «в безвільне й базпродуктивне позаісторичне буття» [24, с. 60-61], виконувати роль «ковадла, на якому чужі молоти вибивають свої мелодії»[58, с. 404], все це письменник відчував надто гостро. Поема «Мойсей» – творчим втіленням кредо письменника, який бачив себе (і решту національної інтелігенції) своєрідним будителем духу, митець апелює своїм твором до свідомості українців порубіжжя ХІХ – ХХ століть, до свідомості, яка в більшості своїй ще залишалася саме релігійною. Так, саме ідеалістичний підхід акцентує психологічну першооснову історичного процесу, і саме пробуджені духовні первні стануть, на думку Франка, рушійною силою для українського народу. Національне відродження мислиться, в першу чергу, як процес духовний, такий, що базується на вищій доцільності Творця. Так, на нашу думку, слід пояснювати релігійну концепцію тексту, викликану орієнтацією на потенційного читача, який шукає у Біблії відповідей на важливі буттєві питання. Герой його поеми діє як приклад абсолютно правильної релігійної поведінки у вирі світової історії, його внутрішнє підпорядкування Богові дає можливість зрозуміти цілі і філософію історії які, на думку Л.Тихомирова, «ми не можемо пізнати іншим способом, ніж увівши для вирішення питання свідчення релігійного знання» [52, с.13.]. божественна ідея, якій підпорядковується колообіг подій, робить світ історії цілісним і зрозумілим, що дозволяє людину відчувати себе у безпеці, нівелює хаос, у такому світі існує можливість самовизначення, можливість усвідомлення власного місця в цих процесах.

Релігійна модель історії допомагає донести автору ряд істин, «досягти того, щоб кожен не тільки розумом, а й серцем, не тільки через знання, а й у вірі осягнув ідеал нації»[18, с. 198]. Ідея твору полягає власне у тому, що український народ бачиться письменнику потенційно історичним народом, попри те, що його співвітчизників роздирають сумніви і протиріччя – вони вже знаходяться на шляху виходу з рабства єгипетського, страждаючи, долають дорогу до свого вдосконалення, обираючи між Богом і сатаною, історичним і

неісторичним. Завдання поеми – вказати напрямок, допомогти народу визначити шлях до повноцінного історичного буття.

2.2. Філософія любові у драматичній поемі Лесі Українки «Одержима»

Леся Українка, розглядаючи Біблію, намагалась зрозуміти, що означає феномен смерті, який осмислюється нею передусім як втілення свободи. Таке бачення смерті характерне для усієї філософії модернізму. Якщо у християнстві смерть як етичний феномен була подолана Христом, то для етики модернізму вона виступає можливістю примирення людини з самою собою, або ж можливістю самому моделювати власну долю. Сила смерті в її «ціннісному» аспекті – це можливість виявлення тих цінностей, якими виступають вільна воля митця, а також свобода шукань. Такою є смерть Антея в «Оргії», Руфіна у «Руфіні й Присциллі», Міріам в «Одержимій». В українській літературі раннього модернізму можемо простежити такі основні тенденції переосмислення християнських цінностей та й християнства загалом – це звернення до Старого Завіту, зразок смерті, надання переваги моральним вчинкам над моральністю, визволення жінки та протиставлення християнства і язичництва.

Світоглядно, для письменниці бачиться дві іпостасі християнської релігії. З одного боку, фанатичне й безкомпромісне, войовниче й наділене революційним характером, творчими потенціями, з іншого боку – релігія всепрощення, о має пацифістський характер, позбавлена волі релігія рабів, не здатних на революційно-творчі акти задля зміни свого життя на краще.

Грунтовне знання Біблії надихнуло Лесею Українку на переклади українською мовою окремих її розділів. У 1891 р. на прохання М. Драгоманова вона переклала уривок з 37 розділу книги Єзекїля, а згодом – і з Ісаї. Переклади з Біблії здійснено Лесею Українкою в той час, коли наукової інтерпретації Святого Письма українською мовою ще не було, і ця праця поетеси має бути оцінена.

Поєма «Самсон» (1888) – перша спроба Лесі Українки в трансформації біблійної оповіді. Твір 17 річної авторки, яка, на думку І. Франка, повелася «з біблійним текстом дуже вільно» [57, с. 143], виявився досить своєрідним переосмисленням першоджерела. Зрештою, біблійні образи тим і приваблювали поетесу, що давали величезні можливості для художнього втілення ідей свого часу.

Християнська тематика стала однією з домінант мистецького світу Лесі Українки, про що свідчить порівняно велика кількість творів, в яких порушуються проблеми віри і свободи вибору, морально-етичних і світоглядних основ релігії. Для художніх версій, які розробляла поетеса, характерне активне звернення до тих образів, ідей і колізій, які визначають трагічний підтекст біблійно-християнських оповідей. Це передусім комплекс ідей, пов'язаних з образами Ісуса Христа та його оточення, Іуди Іскаріота та інших біблійних персонажів. У цих випадках авторку цікавлять здебільшого ті поведінкові та морально-психологічні домінанти, які визначають сюжетний розвиток творів, а також своєрідність моральнопсихологічних мотивувань того, що відбувається

Леся Українка як новаторка жанру драматичної поеми в українській літературі привертає увагу читачів до нових цінностей в житті, нових філософських і буттєвих проблем, зосереджених на внутрішньому світі людини. Однією з перших спроб у цьому жанрі була драматична поєма «Одержима», яка є творінням межі століть, кінця XIX – початку XX, світоглядно-мистецького напрямку декадансу. «Одержима» є мистецтвом пізнання дійсності, де важливим аспектом людського життя є почуття любові, що і надає поємі філософського змісту.

Як відомо, повнота буття, що її дарує людині кохання, відкриває бачення світу як єдність у ньому Істини, Добра і Краси.

Багатогранність того відчуття, яке демонструє індивідуальний вияв небайдужості однієї людини до іншої помітили ще у Давній Греції. Давні греки стверджували наявність чотирьох типів цього почуття. Перший тип – любов-

ерос – стихійна і пристрасна, бачиться як найбільш плідне почуття, таке, що надихає на творчість, запалює і тілесну, і духовну природу особистості. Ерос є головною в'язучою силою всесвіту. греки розглядали як головну в'язучу силу всесвіту. Філософ Демокрит вибудовує атомістичну теорію космосу, в якому власне визначеність речей є наслідком взаємного тяжіння атомів: сила, що з'єднує їх у тіла, має еротичну природу. Другий тип – це любов-дружба, тобто філія, яка засновується на взаємній приязні сторін і має більш поміркований характер. Третій тип – любов-сімейна злагода – сторге, якій властиве прихильне ставлення сторін, вміння розуміти одне одного. І четвертим типом є жертвна любов до ближнього – агапе.

«Одержима» була написана протягом однієї найстрашнішої ночі в житті Лесі Українки – у ніч смерті її друга і коханого чоловіка Сергія Мержинського, 18 січня 1901 року, в умовах неймовірного духовного напруження і фізичного виснаження. Двома роками пізніше, 13 січня 1903 року, у листі до Івана Франка авторка пише: «Ви он кажете, що в моїй «Одержимій» епічний тон не витриманий, що навіть і вона лірична. Діло сьогодні пішло на щирість, то признаюся вам, що я її в таку ніч писала, після якої, певне, буду довго жити, коли вже тоді жива осталась. І навіть писала, не перетравивши туги, а в самому її апогеї. Якби мене хто спитав, як я з того всього жива вийшла, то я б теж могла відповісти: «J'en ai fait un drame...» [55, с. 18], з фр. «я з того зробила драму».

Сюжет поеми охоплює чотири важливі біблійні події, які у творі оформлені у чотирьох сценах: сорок днів постування Ісуса Христа у пустелі, де наостанок диявол його спокушав земною владою і славою, потім молитву в Гетсиманії та спокусу учнів, розп'яття на Голготі і звістку про воскресіння Месії.

Леся Українка створює три рівні усвідомлення любові: Міріам, Месії та юрби-народу. Любов народу не розповсюджується далі задоволення власних потреб, є споживацькою. Юрба приймала любов Месії, але не вірила в нього. Міріам – образ Марії Магдалени, яку називають «найпершим апостолом»,

правою рукою Ісуса Христа – одержима духом жінка, яка принесла Месії свою любов і відданість, свою душу і своє життя, яка не може сприйняти проповідей Месії любити ворогів:

Міріам:

Я любить не вмію ворогів.
 О, кожний тихий усміх фарисея
 Для мене гірш від скорпіона злого...
 Я вся тремчу, коли його побачу.
 В моїх очах я чую зброї полиск,
 В моїх речах я чую зброї брязкіт,
 Так я озброєна в свою ненависть,
 Як вартовий коло царської брами,
 Що радий вихопить на кожного свій меч,
 Хто тільки зле замислить на владаря [54, с. 134].

Вона не визнає вчення Месії і не може вірити у нього як у пророка, проте любить його як людину, тому й відповідає тактовно, не ображаючи ідейного супротивника:

Месія:

Ти прийняла мої слова?

Міріам:

Ніколи я не забуду їх.

Месія:

І вслід їх підеш?

Міріам:

Вони слідом за мною підуть всюди,
 Волаючи: «Ти йдеш в неправу путь!» [54, с. 130].

Міріам не може змиритися з байдужістю, лицемірством людей. Вона обурена, що ті, хто вважають себе друзями Месії, зокрема його учні, «тричі одрікалися» [54, с. 144], віддали в руки катів, не відчували болю свого

Учителя, «сплять непробудним сном» [54, с. 136], коли душа Месії «сумна до смерті» [54, с. 136].

Міріам:

Сії люди Твердіші від каміння... Он отам
лежить той ученик, що – люди кажуть –
учителю з усіх їх найдорожчий,
а спить він, як і всі, – твердіше, може,
бо наймолодший... [54, с. 137] .

Для Міріам любов – це вольова дія, спрямована на досягнення взаємності, але Месія не визнає цю пристрасть, вважаючи її егоїстичною:

Месія:

Ти дорівнятись хочеш...

Міріам:

(з поривом)

Ні, Месіє, я не рівняюся до тебе, ні!
Я знаю те, що я нещасна жінка [54, с. 128].

З цих слів можна зрозуміти, що Міріам хоче наблизитися до Месії не з користі, а з любові, з палкого бажання розділити його самотність:

Міріам:

Який він самотній, боже правий!
Невже йому не можна допомогти?
Невже він завжди буде самотній? [54, с. 126].

Авторка показує страждання на шляху любові, яка є іноді незрозумілою людям: неможливість Міріам чимось допомогти Месії, неможливість скасувати цю жертву заради людей. Міріам намагається оцінити ситуацію розумом, але ж там, де є розум, почуття сильно притиснуті і відкинуті. Свою душу вона порівнює з обгорілою хатою-пусткою, слова Месії – з цілющою водою:

Вода твоїх речей, цілюща та живуша,
душі моєї вигоїть не може.

Вода боронить від огню живого,
згорілу ж хату дарма поливати [54, с. 131].

Межа століть, у якій творила Леся Українка, переходить до героїв і перевтілюється у вибір між коханням і смертю як свободою. Для Міріам виявляється неможливим поєднання любові до Месії з любов'ю до всіх:

Месія:

Я їх казав любити.

Міріам:

А я люблю... не їх.

Месія:

Вони для тебе, як і для мене, ближні.

Міріам:

Але я від них далека, наче від єхидни [54, с. 132].

На думку В. Антофійчука, «якщо в першій сцені поведінковий максималізм героїні можна було б пояснити надмірною екзальтованістю її емоційного стану, загостреним передчуттям грядущої трагедії, то наступні реакції Міріам свідчать про світоглядну ерозію людяності, яка поглиблюється культивуванням своєї абсолютної самотності» [5, с. 13]. Через це неможливе поєднання любові до Месії з любов'ю до всіх Міріам залишається наодинці зі своїм почуттям, і тоді бажання любити перетворюється в силу ненависті, яка до кінця спопеляє душу і призводить героїню до загибелі.

Міріам:

Я всіх і все ненавиджу за нього:
і ворогів, і друзів, і юрбу,
отой народ безглуздий, що кричав:
«Розпни його, розпни!» – і той закон
людський, що допустив невинно згинуть,
і той закон небесний, що за гріх
безумних поколінь вимагає
страждання, крові й смерті соромної

того, хто всіх любив і всім прощав [54, с. 139].

Постійно акцентований авторкою максималізм Міріам, її шалена пристрась до Месії підтверджує назву твору. Міріам, сповнена одержимістю, по суті вбачає фанатизм єдиною формою вияву любові до Месії. Діалоги у четвертій сцені між Міріам і Йоганною, між Міріам та Старим свідчать про те, що вона одержима не тільки і не стільки пристрастю, почуттям, а власне ідеєю, яка явно суперечить вченню Месії:

Міріам:

(з відразою)

Мені при вас нема чого робити:

у мене на чолі немає плями!

Старий:

А в кого ж є?

Міріам:

У вас, у всіх у вас!

Усі ви допустили, щоб Месія

кривавий викуп дав за ваші душі [54, с. 142].

«В «Одержимій» є нечуване морально-етичне відкриття, котре могло б бути актуальним для духовного життя людства,» – говорить Л. Костенко – «Адже тут, може, вперше в історії світової літератури піддається сумніву доцільність такої жертви в ім'я такого людства. ...Христос – це спокута за людські гріхи перед Богом. Міріам – це спокута за людські гріхи перед Христом» [30, с. 19].

На думку О. Ставицького, у цьому творі «повністю виявилися важливі ознаки всієї подальшої драматургії Лесі Українки: висока напруга пристрасі і філософської думки, могутній духом позитивний герой, безкомпромісне зіткнення двох антагоністичних начал, що ніколи не кінчається примиренням» [50, с. 22]. Дійсно, у творі авторка окреслює дві цілком світоглядно протилежні постаті, яких пов'язано узами ворожнечі-любові, тому фактично лише смерть може припинити їх страждання.

Отже, Леся Українка поставила собі за мету пізнання людини, де важливим аспектом людського буття є кохання. У ніч смерті Сергія Мержинського любов для авторки наповнюється новою сутністю і перетворюється у самовідречення і співчуття. Філософія любові у драматичній поемі «Одержима» є стрижневим мотивом, навколо якого об'єднано всі чотири сцени драматичної поеми. Леся Українка подає дві моделі буттєвої поведінки: богоборчу модель – Міріам, яка активно бореться за своє щастя і християнську модель – Месію, бо він уповається на Бога, який для Месії є все. «Одержима» стала тим твором, де категорія кохання отримала філософський зміст і, в решті-решт, призвела до смерті.

Висновки до Розділу II

Інтерес Франка до єврейського питання, як свідчать його виступи й статті мав насамперед політичний характер у вузькому сенсі, тобто для нього було зрозумілим, що неполітичне самовизначення є запорукою національної спільноти в новітні часи: «Історія Мойсея для нього, вихованого західноєвропейською літературною традицією XIX століття, як і для його попередників в освоєнні цього біблійного сюжету, що в минулому столітті став мандрівним, являє міфологізовану модель, канонічний взірець якісного переродження етнічної маси в новий тип спільноти (націю) зусиллями пророка-будителя»[24, с. 78].

Слід зауважити, що саме Оксана Забужко відзначила низку асоціативних моментів єврейської та української історії, серед них ті, на яких зосреджувалися й інші автори, зокрема і Т.Шевченко, і Леся Українка, як-от образ Мойсея-поводиря, що виведе народ з неволі, проблема співвідношення національного та інтернаціонального, мотиви перебування у рабстві єгипетському, вихід з нього, переслідування фараоновими слугами, блукання пустелею, образ вогненного стовпа, що вів народ, образ землі обіцяної, образи Вавилону – імперії, вавилонського полону тощо.

Багатство форм любові означає широку можливість для людини утвердитися на ґрунті почуття. Щоразу в кожній із форм любові відкривається змога прямого, безпосереднього, невідчуженого самоутвердження людини в світі іншої, що набула сенсу мети. Герої драматичної поеми Лесі Українки «Одержима» обирають агапе – шлях жертвовної Любові. Власне, для обох героїв, і для Месії, і для Міріам здатність Любити – означає здатність Померти, задля людства, або задля окремої особистості покласти своє життя на олтар Любові.

ВИСНОВКИ

Художнє побутування біблійних образів і мотивів позначене складністю форм та засобів їхньої трансформації, що, як правило, зорієнтовані на побудову складних моделей світобачення. Автори цих версій намагаються шляхом об'єктивізації загальновідомих подій дослідити універсальні колізії, про які йдеться у Старому та Новому Заповіті.

Біблійний світ людей складний, суперечливий і драматичний. До якого персонажа Старого або ж Нового Завіту не зверталася б література, вона неодмінно повинна враховувати сакральний контекст першоджерела. Давня історія використання структур біблійного міфу як універсальних морально-психологічних моделей індивідуального та колективного буття характеризується різноманітністю інтерпретацій загальновідомих конфліктів, колізій та ситуацій.

Трансформація біблійних колізій в українській літературі характеризується як оригінальним їх осмисленням, так і орієнтацією на найбільш значущі версії, розроблювані світовою літературою ХХ ст. Досить різноманітними залишаються також форми і способи опрацювання біблійного матеріалу: інтерпретації, обробки, осучаснення євангельського хронотопу, створення багатосюжетного контексту, який здатен увібрати в себе різні, інколи протилежні ідеї і концепції. Цілісна історія кожного біблійного персонажа характеризується художнім реконструюванням морально-поведінкових аспектів. Цілком зрозуміло, що ці історії важко класифікувати, оскільки будь-яка схематизація, зумовлена формальним аналізом, безперечно, руйнуватиме ті численні авторські концепції, які визначають національну своєрідність українського біблійного світу. Водночас у літературному житті кожного біблійного персонажа можна визначити низку закономірностей, що характеризують художню оригінальність і філософську глибину їх осмислення українськими письменниками.

Важливим джерелом для розробки теорії патріотичного виховання є

поема І. Франка «Мойсей», його приклад служіння своєму народові, визнання пріоритету блага і поступу народу над особистим благом. Він перейшов до історії як коваль, що сорок років клепає сумління народу, як український Мойсей, що вказав своєму народу мету – українську державність і шлях до неї, що послав його «у мандрівку століть із свого духа печаттю».

І. Франко був переконаний: «що само багатство, сама наука, сама штука не може дати чоловікові повного щастя. Наскільки чоловік може бути щасливим у житті, він може тільки в співжитті з іншими людьми, в родині, громаді, нації. Скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу, без неї все інше буде лише мертво тіло без живої душі в ньому» [57, с. 101].

Передбачаючи, що велика доба для нашої нації почнеться з хвилиною, коли в Росії упаде абсолютизм, великий Каменярь наголошував: «величезна дійова задача» для української інтелігенції – «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя. Відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може стоятися» [57, с.81].

Заслугою І. Франка, його поеми, є те, що він, йдучи в контексті світової педагогіки, вказував, що основою виховання молоді має стати народознавство, визнаючи його сутність як сукупність знань про народ. На його думку, «пізнати народ – то значить пізнати людей, що мешкають на певній території, а також пізнати їхнє нинішнє і минуле становище, їхні фізичні і розумові особливості, їхні інститути й економічне становище, їхні торговельні відносини й інтелектуальні зв'язки з іншими народами» [57, с.101].

Долання екзистенційної тривоги, сумніву, оптимістичне долання необхідності жертв в ім'я ідеалу, бачення людини та її сутності у світлі

християнських найвищих засад, перемоги добра над злом, високий гуманістичний пафос – сутнісні атрибути Франкової концепції духовності. Саме вони втілені в живий повнокровний образ Мойсея – людини з властивими їй внутрішніми суперечностями у колізії особистого і громадського. Для проводиря маси важливо наявність сили волі, необхідної для перемоги над своєю роздвоєністю. Франковий герой цього типу – це скептик-позитивіст, людина конкретної конструктивної праці, і водночас фанатик-ідеаліст у вірі в потенціал особистості й рідної нації, як Мойсей і ті образи-персонажі, які мають у душі свою особливу батьківщину моральну субстанцію.

Принциповою своєрідністю трансформації біблійного сюжетно-образного матеріалу в поемі «Мойсей» є розробка національно-патріотичних ідей. Універсальність теми дозволила надати конкретним проблемам всезагального звучання, а також своєрідно маскувати (з огляду на цензуру) цю національну конкретику.

Застосування загальновідомого універсального матеріалу допомогло активізувати процеси національної самоідентифікації, осмислити сучасність крізь призму загальнолюдських уявлень, сформувані ті духовні основи, які врешті-решт визначили новітній період української духовної історії.

Сюжет поеми І. Франка «Мойсей» будується на біблійній оповіді про пророка Мойсея, який вивів єврейський народ із єгипетського рабства. Іван Франко подає цю історію «стиснуто, сконцентровано, ущільнено в часі й просторі». На думку дослідників, письменник використав старозавітній матеріал, щоб крізь призму боротьби єврейського народу, його пошуків власного шляху в історії людства, висвітлити долю України і її непростий шлях до державності. Письменник зображує фактично останні дні єврейського пророка, його вагання та переживання, акцентуючи увагу на становищі народу, який потрібно вивести з неволі.

Таким чином, І. Франко художньо переосмислює біблійну легенду, трансформувачи її на національному ґрунті, митець намагається пробудити

духовні первні українського народу, довести, що «Україна є потенційно історичним народом; українці, як гебреї, вже на дорозі із свого рабства, але поки що терзаються сумнівами та суперечностями» [57, с.24].

Біблійні легенди про останні дні життя Ісуса Христа, його розп'яття та воскресіння становлять зміст драматичної поеми Лесі Українки «Одержима». Сюжет твору охоплює такі події: блукання Ісуса в пустелі (де його спокушено було Дияволом), молитву про чашу в саду Гетсиманії, розп'яття на Голгофі, звістку про воскресіння Месії. Проте осердям твору, центральним образом-персонажем є постать Міріам, у якій вбачається один із найдраматичніших новозавітніх образів – Марія Магдалина. Її доля пов'язана із земним життям Ісуса Христа. За Біблією, Магдалина – учениця Ісуса, грішниця, бо сліпо закохана в нього, Месія пробачив її і зцілив. Письменниця художньо переосмислює євангельський сюжет, зображуючи події крізь призму сприйняття їх «одержимою» Міріам, яка оплакує Месію. Біблійна оповідь використана поетесою як вихідний пункт, опора для авторського задуму, зміни певних акцентів протосюжету. Конфлікт поеми побудований на зіткненні біблійної (Месія) і жіночої, земної (Міріам) позицій стосовно базової християнської заповіді – любові до ближнього, тобто загальної любові й всепрощення та жертовної згубної пристрасті й ненависті до ворогів. Релігійний бунт Міріам власне являє собою суть нового прочитання письменницею біблійного міфу про загибель Ісуса Христа.

Літературознавче тлумачення християнських міфопоетичних парадигм творів літератури дає можливість стверджувати продуктивність осмислення міфологічних структур. Відповідно, доцільною бачиться розробка системи знань, умінь і навичок, якими повинні володіти здобувачі освіти для опрацювання означеного літературного матеріалу. Вважаємо, що необхідним є формування в школярів таких спеціальних компетентностей:

- розуміти поняття «міфологема», «міфологічні структури», «християнська міфопоетична парадигма»;
- знаходити у тексті наявні біблійні елементи (міфологеми, легенди,

сюжети, мотиви, образи) чи паралелі до них;

– зіставляти авторський варіант використаних структур з біблійним прототекстом;

– виявляти смислове наповнення визначених одиниць;

– визначати художню роль біблійних елементів у тексті;

– використовувати відібрані елементи для осмислення творчості письменника загалом та її місця в контексті певного літературного напрямку, течії, стилю, епохи. Отже, опрацювання значної групи творів з наявними біблійними структурами, безперечно, потребує розробки спеціального алгоритму діяльності вчителя та учнів. Розглянуті в дослідженні теоретичні аспекти проблеми та система компетентностей можуть стати основою для реалізації цього завдання в подальшій науково-методичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович С. Д. Біблія як форманта філологічної культури; Київський національний торговельно-економічний ун-т; Чернівецький торговельно-економічний ін-т. К. : КНТЕУ, 2002. 230 с.
2. Антофійчук В. І. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича; Науково-дослідний центр «Біблія і культура» / А.Є. Нямцу (наук.ред.). Чернівці: Рута, 2001. 335 с.
3. Антофійчук В. І. Образ Понтія Пілата в українській літературі: онтологічні, поведінкові та аксіологічні домінанти; Чернівецький держ. ун-т ім. Юрія Федьковича. Науково-дослідний центр «Біблія і культура». Чернівці: Рута, 1999. 40 с.
4. Антофійчук В.І. Своєрідність трансформації євангельського сюжетно-образного матеріалу в українській літературі ХХ століття: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.01/ В.І. Антофійчук; НАН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка. К. 2002. 36 с.
5. Антофійчук В. І. Християнські ідеї та образи в творчості Лесі Українки: Навч. посіб.; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича; Науково-дослідний центр «Біблія і культура». Чернівці: Рута, 2002. 72 с.
6. Батищев Г. Деятельная сущность человека как философский принцип. *Проблема человека в современной философии*. М.: Наука, 1969. С.93.
7. Баткин Л. История: между наукой и школярством. *Лицейское и гимназическое образование*. 2000. №5. С.38.
8. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979. 424 с.
9. Белая Г. Важен внутренний мир художника. *Лицейское и гимназическое образование*. 2000. №4. С.51.
10. Бердяев Н.А. Судьба России. *Судьба России. Самосознание*. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. С.66

11. Біблія або Книги святого письма Старого й Нового Заповіту / Із мови давньоєвр. й грец. на укр. дослівно наново перекладена І. Огієнко. К. : Укр. Біблійн. Т-во, 2002. 1375 с.
12. Білий О.В. Літературний герой в контексті історії. К.: Наук. думка, 1980. 120 с.
13. Бойченко І., Філософія історії. К.: Знання, 2000. – С. 43
14. Бондарева О.Є. Міф та антиміф у жанровому моделюванні української драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття: Автореф. дис... доктора філол. наук 10.01.01; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К. 2006. 31 с.
15. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. К.: Либідь, 2001. 488 с.
16. Головащенко С. І. Біблієзнавство: Вступ. курс: Навч. посіб. К.: Либідь, 2001. 495 с.
17. Головащенко С. І. Історія християнства: Курс лекцій: Навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вузів. К. : Либідь, 1999. 351 с.
18. Горський В. Історія української філософії. К.: Наукова думка, 1996. С. 198
19. Гром'як Р. Літературознавча компаративістика: Навч. посібн./ І.В. Папуша (упор.). Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. 343 с.
20. Гром'як Р. Т. Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Міжкафедральна лабораторія славістично-методологічних студій. Кафедра теорії літератури, порівняльного літературознавства і журналістики. Т.: РВВ ТНПУ, 2005. 292с.
21. Гуляк А.Б., Скоробогатько Н.М., Хропко П.П., Цуркан І.М. Деякі аспекти літературного аналізу твору. К.: Наук.світ, 2002. 131с.
22. Гумилев Л. Етногенез и биосфера Земли. СПб: Кристалл, 2001. С.312.
23. Гундорова Т. Літературний канон і міф. Слово і час. 2001. № 5. С.15-24.

24. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. К.: Основи, 1993. С.60-61.
25. Зубрицька М. Смысл і абсурдність буття в поемі І.Франка "Мойсей". *Сучасність*. 1993. №2. С.111-112.
26. Зварич І.М. Міфологічна парадигма художнього мислення: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.06; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К. 2003. 36 с.
27. Канигін Ю. М., Кушерець В.І. Біблія і сучасна наука. К. : Знання України, 2006. 225 с.
28. Канигін, Ю. М., Кушерець В.І. Людина і цивілізація в контексті Біблії та інших Першокниг. Київ : Знання України, 2008. 83 с.
29. Костів К. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. К.: Видавництво "України", 1995. С. 323.
30. Костенко Л. Поет, що йшов сходами гігантів. Леся Українка. Драматичні твори. К.: Дніпро, 1989. 761 с.
31. Кухта Б. Феномен політичного лідера. Львів: Кальварія, 2000. С.45
32. Лановик З. Б. Біблійна герменевтика: становлення, методологія : (символ.-алегор. аспект літературознавч. дискурсу) : Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філол. наук (10.01.06); Нац. акад. наук України ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К., 2006. 36 с.
33. Липинський В. Україна на переломі. 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті. Твори. Історична секція. Філадельфія, 1991. С.128
34. Літературознавчий словник-довідник/ Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. К.: ВЦ Академія, 1997. 752 с.
35. Лотман Ю. Слова – это двери в коридор, у которого нет конца. *Лицейское и гимназическое образование*. 2000. №4. С.48.
36. Машталер Г.В. Особливості вивчення української літератури в гімназіях: Автореф. на здобуття наукового ступеня кандидата пед. наук. К., 2000. С.12.

- 37.Новікова Г. А. Українська література другої половини ХХ століття в біблійному інтертексті (на матеріалі творчості В. Дрозда, Р. Іваничука, К. Мотрич): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.01.01; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків. 2007. 21 с.
- 38.Нямцу А. Е. Архетипические модели в современном литературном контексте: учебное пособие; Черновицкий национальный ун-т им. Юрия Федьковича. Научно- исследовательский центр «Библия и культура». Черновцы: Рута, 2006. 72 с.
- 39.Нямцу А. Е. Иуда Искарот и другие...: Учеб. пособие; Черновицкий национальный ун-т им. Юрия Федьковича; Научно-исследовательский центр «Библия и культура». Черновцы: Рута, 2004. 88 с.
- 40.Нямцу А. Е. Миф и литература (теоретические аспекты функционирования); Черновицкий национальный ун-т им. Юрия Федьковича. Научно-исследовательский центр «Библия и культура». Черновцы: Рута, 2005. 80 с.
- 41.Нямцу А. Е. Традиционные образы легендарно-мифологических женщин в литературе: учебное пособие; Черновицкий национальный ун-т им. Юрия Федьковича. Научно- исследовательский центр «Библия и культура». Черновцы: Рута, 2006. 72 с.
- 42.Павленко, П. Ю. Етнічне та універсальне в ранньому християнстві: засади, особливості, тенденції: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філос. наук : 09.00.11; Нац. акад. наук України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ, 2010. 29 с.
- 43.Поліщук Я.О. Естетика міфу і міфологічний горизонт раннього українського модернізму: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.01; 10.01.06; НАН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка. К. 2000. 32 с.
- 44.Поппер К. Открытое общество и его враги. Т.2. М.: Культурная инициатива, 1992. С.320.

45. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре/ А.Л. Топорков (сост.,подгот.текста,ст.,коммент.). М.: Лабиринт, 2007. 479 с.
- 46.Сидоренко Ю. Закономірності функціонування міфологічних структур у художній творчості (на матеріалі української літератури): теоретико-методологічні основи вивчення. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. №VI (66). С. 54-57
- 47.Сковорода Г. Сад Божественных песней. К.: Дніпро, 1988. С.71.
- 48.Слоньовська О.В. Конспекти уроків з української літератури: Нове прочитання творів. 9 клас. К.: Рідна мова, 2001.
- 49.Смирнова Г. Ю. Філософсько-релігієзнавчий аналіз драматургічної та епістолярної спадщини Лесі Українки: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філос. наук (09.00.11); Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2003. 18 с.
- 50.Ставицький О. Українська драматургія початку ХХ століття. К.: Наукова думка, 1964. 123 с.
- 51.Сулима В.І. Біблія і українська література: навчальний посібник. К: Освіта, 1998. 400 с.
- 52.Тихомиров Л. Религиозно-философские основы истории. М.: Москва, 1997. С.13
- 53.Тойнбі А. Дослідження історії. Т.1. К.: Основи, 1995. С.60.
- 54.Українка Л. Зібрання творів у 12 тт. К.: Наукова думка, 1975. Т. 3. С. 126-147
- 55.Українка Л. Зібрання творів у 12 тт. К.: Наукова думка, 1977. Т. 12. 462 с.
- 56.Федоров Ю.В. Концепт зла в сучасній культурі: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.04; Таврій. нац. ун-т ім. В.І.Вернадського. Сімф. 2002. 20 с.
- 57.Франко Іван. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. К., 1986. Т.27. С.264
- 58.Франко І. Одверий лист до галицької української молодіжі. Зібрання творів у 50-ти томах. Т.45. С. 404

59. Франко І.Я. Твори: В 3 Т. К.: Наук. думка, 1991. Т.1: Поезії. Поєми/ Упор., прим. М.С. Грицюти. Вступ. Ст. Д.В. Павличка. 672 с.
60. Хайдеггер М. Бытие и время / В.В. Бибихин (пер.с нем. М. : Ad Marginem, 1997. 452 с.
61. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму. Тернопіль: ММП «Презент», 1994. 480 с.
62. Ціпко А. В. Світоглядний симбіоз у психології світових образів в українській міфології : Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук (10.01.07) / А.В. Ціпко; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 26 с.
63. Шевчук В. Як би я викладав уроки Біблії в середній школі. *Слово і час*. 1991. №12.]
64. Элиаде М. Аспекты мифа / В.П. Большаков (пер.с фр.). 2.изд., испр. и доп. М.: Академический Проект, 2001. 239 с.
65. Элиаде М. Миф о вечном возвращении: Архетипы и повторяемость / Е. Морозова (пер.с фр.), Е. Мурашкинцева (пер.с фр.). СПб.: Алетейя, 1998. 250 с.
66. Юнг К.- Г. Душа и миф: шесть архетипов: Пер. с англ. К.: Порт-Рояль, 1997. 384 с.
67. Юнг К.-Г. О современных мифах: Сб. трудов: Пер с нем. / М.О. Оганесян (ред). М.: Практика, 1994. 251 с.
68. Ясперс К. Духовная ситуация времени. *Смысл и назначение истории*: Пер. с нем. 2-е изд. М.: Республика, 1994. С.361.
69. Ясперс Карл Смысл и назначение истории / М.И. Левина (сост.), М.И. Левина (пер.), П.П. Гайденок (сост.). 2.изд. М.: Республика, 1994. 527с.